

Europæisk Feudalisme og dansk Lensvæsen.

Af

Kr. Erslev.

I Foraaret 1899 udgav Dr. juris Ludvig Holberg under Fællestitelen „Kirke og Len under Valdemarerne“ to Afhandlinger, hvoraf den sidste drejer sig om „Danske Len“ og omhandler Forhold, som jeg har været stærkt inde paa i mine „Studier over Valdemarernes Storhedstid“, der fremkom godt et halvt Aar forud. Intetsteds i sin Afhandling nævner Dr. Holberg mit Skrift, og dette vil maaske undre en og anden, saa meget mere som jeg adskillige Steder ret indtrængende angriber Meninger, som netop Dr. Holberg tidligere har ytret. Efter hvad der fremgaar af et Brev, som jeg fik fra Forfatteren, da jeg sendte ham min Bog, er Forklaringen imidlertid den, at hans Skrift den Gang forelaa trykfærdigt, og han besluttede sig derfor til at lade det fremtræde ganske uforandret. Om han nu helt igennem har fulgt denne sin første Tanke, er mig ganske vist ikke klart. Rundt om i Undersøgelserne om „Danske Len“ polemiseres der, snart kraftigt, snart overlegent, mod en unævnt, der har sagt mange Ting, som aldeles ikke falder i Forfatterens Smag, og jeg føler mig ret nær i Slægt med de her be-

kæmpede Meninger. Skulde virkelig Forfatteren forud ved en vidunderlig Divination have gættet sig til disse Betragtninger, der er hans egen Tankegang saa modsatte, eller er dette dog maaske ikke senere Indskud og Tilføjelser, foranledigede ved mit Skrift? Det havde vist været heldigt, om Dr. Holberg i sin Fortale havde sagt et oplysende Ord herom¹⁾.

Vist er det i alt Fald, at der i Opfattelsen af dansk Statsliv under Valdemarerne er den største Forskel paa Dr. Holberg og mig. Han mener, at Lensvæsenet herskede i Danmarks daværende Statsforfatning og vil have paavist, „at Rigets civile og militære Embeder beror paa en Lensorganisation“; for mit Vedkommende finder jeg kun Lensvæsen paa et enkelt Omraade, i de store fyrstelige Len, ellers intetsteds. Saaledes staar Dr. Holberg i sin Hoveddefinition paa det samme Standpunkt,

¹⁾ I et Tillæg til den første Halvdel af sin nye Bog, der handler om skaansk-sjællandsk Kirkeret, har Dr. Holberg derimod citeret mit sidste Skrift. Han udvikler paa dette Sted (S. 170), at der i de senere Aar er fremkommet en ny Theori om Oprøret mod Knud den hellige, som bl. a. „hverken vil anerkende noget Ledingsbrud eller Bøder derfor“, og det siges, at Ophavsmanden til denne Theori, H. Olrik, endnu ikke hyldede den i 1892. Hertil knyttes saa den Anmærkning: „Ikke desto mindre er K. Erslev („Valdemarernes Storhedstid“ S. 207) falden i Forbavselse over, at den nye Theori ikke er lagt til Grund i Dansk Rigslovgivning, der udkom i 1889“. Jeg maa indrømme, at har jeg været forbavset før, saa er Forbavselsen stærkt vokset ved denne Bemærkning, og jeg maa efter den være glad ved, at Dr. Holberg ellers ikke har citeret mig, saa vist som hans Ytring her ene kan forklares ved, at han kun har faaet Tid til at læse enkelte spredte Sætninger i mit Skrift. Ingen, der læser hele den anførte Side hos mig, kan nemlig nære den fjerneste Tvivl om, at jeg anser A. D. Jørgensen som Ophavsmanden til den ommeldte „Theori“, og dennes Værk forelaa længe forud for 1889.

som allerede fremtraadte i hans Disputats fra 1886, og jeg tilstaar, at der deri er noget, som personlig har været mig ganske behageligt. Jeg havde i mine „Studier“ angrebet denne Opfattelse meget skarpt, men jeg var ved Fremsættelsen af dette Angreb ikke lidet trykket af den Følelse, at der var gaaet over en halv Snes Aar, siden Dr. Holberg havde opstillet sin Theori; jeg vilde dog være kommet i en lidt underlig Situation, om Forf. simpelt hen havde svaret mig: Hvorfor angribe disse Urimeligheder, som jeg for saa lang Tid siden fremsatte i mit Debutarbejde? Min hidsige Modstander kunde dog virkelig have begrebet, at mine senere, mere indgaaende Studier af hine Tider selvfølgelig har ført mig paa helt andre Tanker! — Nu er jeg kommet ud af denne mislige Situation, takket være Dr. Holbergs sidste Skrift, hvori han atter hævder Lensvæsenet som det, der sætter Hovedpræget paa Valdemarernes Stat.

Unægtelig er det dog kun i dette sidste almindelige Resultat, at Dr. Holbergs nyeste Arbejde helt falder sammen med hans første. Mens han nu atter og atter indskærper, at danske Len er noget meget ejendommeligt, noget fra Udlandets Len højst afvigende, traadte disse Uligheder ganske i Skygge, da han i sit Debutarbejde flygtigere kom ind paa de samme Emner. Den Gang var det netop det i Europa herskende Lensvæsen, som han genfandt i Danmark; han mente den Gang, at man i Danmark, før vi i Valdemar Sejrs Dødsaar fik den „Rigslov“, hvis Betydning han først fremdrog, havde taget sin offentlige Ret fra „Kejserretten, hvorved jo ikke blot forstodes den egentlige Romerret, men tillige Lensretten“, og antog, at man „efter Borgerkrigenes Ophør, da Staten skulde paa en vis Maade rekonstrueres, havde

indrettet Statsstyrelsen efter tysk Mønster¹⁾. Han erklærede da ogsaa at ville vise, at baade Romerret og Lensret havde indvirket paa Danmarks offentlige Ret, og hvor han kom ind paa Lensvæsenet, mødte man stadig den almeneuropæiske eller særlig tyske Opfattelse som herskende ogsaa i Danmark, hørte om Lenssystemet, læste Citater af longobardisk Lensret eller af tyske Lensretsfremstillere. Kun i en Anmærkning betonedes det ejendommelige ved de danske Forhold, og der sagdes, at hele den store Forskel mellem Udlandets Len og danske Len vistnok ligger i, at vi udelukkende har kendt Len *jure officii*, mens man i Udlandet skelnede mellem Len *jure feudi* og Len *jure officii*.

Dette europæiske Standpunkt har Dr. Holberg nu ganske forladt. Hvor han taler om Len i Danmark, er det stadig det for Danmark ejendommelige, der betones, den store Ulighed paa dette Omraade mellem Danmark og andre Lande, det fuldstændig urimelige i at benytte Udlandets Len til at forstaa de danske Len. Men ikke blot det. Dr. Holberg har nu endogsaa opdaget, at man overhovedet ikke kan tale om et Feudalsystem eller Lenssystem. Det er noget, „hvormed man endnu efter gammel Skik manøvrerer hertillands“; men „hertil er nu imidlertid at sige, at denne Brug af et almeneuropæisk Feudalsystem er ganske forældet“ (S. 189). Det skal nu være anerkendt over alt i Udlandet, at der aldrig har været noget saadant, „men at Feudalitet er et ganske ubestemt Begreb, forskelligt i de forskellige Lande, og indenfor samme Land ganske afvigende ned igennem Tiderne“, og paa denne Baggrund farer Forf. skrappt frem mod

¹⁾ Kong Valdemars Lov, S. 37.

dem, der ved Sammenligninger med udenlandsk Lensvæsen har villet godtgøre, at vi aldeles ikke har haft Lensvæsen i Danmark paa Valdemarstiden.

Naar man læser disse ofte tilbagevendende Bemærkninger, kan man vel næppe væрге sig mod den Tro, at de har deres Brod mod den samme ukendte og unævnte, der oftere vækker Dr. Holbergs Vrede og Foragt, og jeg maa jo i alt Fald have Lov til at føle mig ramt. Det staar da heller ikke til at nægte, at jeg i min Polemik mod Dr. Holbergs oprindelige Forsøg paa at finde Lensvæsen og Lensmænd i Danmark har maattet appellere til det europæiske Lensvæsen og prøve, om disse saakaldte danske Len lignede det, som man i Udlandet kaldte Len, eller ikke. Maaske har jeg nu virkelig taget lidt for grovt paa Tingene, men undskyldes det ikke ved, at den Forfatter, som jeg angreb, selv havde taget Lenssystemet saa overordentlig almindeligt? Det synes mig egentlig, at den Forfatter, der især maa føle sig ramt af Dr. Holberg i 1899, er en Doktorand af samme Navn fra 1886¹⁾.

For øvrigt vil jeg nok over for den nyeste Dr. Holberg forbeholde mig at holde lidt fast ved Feudalsystemet. Nogen Tyrketro derpaa lider jeg ikke af; jeg har selv udtalt, at Lensvæsenet mindre er en vis Art Statsforfatning end en Opløsning af alt Statsliv. Intet er vissere, end at Lensvæsenet som alle andre Ting er i stadig Udvikling, at det indenfor samme Land indeholder talrige Afvigelser, og at der er stor Forskel paa Lensvæsenet i de forskellige Lande. Men at der under alle

¹⁾ I sin Disputats erklærede Dr. H. (S. 286), at hele Spørgsmaalet om Vassalitet og Feudalitet i Danmark „maa staa hen, indtil en nærmere Sammenligning mellem Forholdene her og i Udlandet, navnlig i England, har fundet Sted“. Hvor skarpt staar dette ikke i Modsætning til hans nuværende Standpunkt!

Afvi­gelser gemmer sig en stor Grundlighed og et indre Slægtskab, det opgiver jeg ganske vist ikke, og det ligger i selve den historiske Udvikling; Lensvæsenet er jo opvokset til en vis Tid i et vist Land, og fra sit oprindelige Hjem i Frankerriget har det saa bredt sig videre og mer eller mindre paavirket alle Europas Lande. Deri ligger, at Lenssystemet ikke er blot en juridisk Konstruktion, men en fuld historisk Virkelighed ¹⁾.

Kan jeg saaledes ikke slutte mig til Dr. Holberg, naar han hælder Barnet ud med Badevandet, maa jeg i høj Grad billige, at Badevandet kastes ud. Hvis der var noget, der især frastødte mig ved hans tidligere Opfattelse, saa var det netop denne Baggrund, at det var fremmed Lensvæsen og fremmed Lenssystem, der herskede hos os i Valdemarstiden, og naar jeg ikke direkte angreb denne Tanke, laa det i, at den hos ham var mere antydet end udført, medens tillige hele mit Skrift paa alle Kanter pegede i saa ganske modsat Retning og overalt betonedede det ejendommeligt danske i Valdemarernes Statsordning. Naar Dr. Holberg da nu indskrænker sig til at ville bevise, at vi nok har haft Lensvæsen i Danmark i Valdemarstiden, men at det var et højst særegent Lensvæsen, ja saa bliver det mig betydeligt mindre magtpaaliggende at bekæmpe denne

¹⁾ Dr. Holberg synes at mene, at det især er de sidste Aars Undersøgelser, der har gjort det meningsløst at tale om et europæisk Feudalsystem; jeg tilstaar, at jeg i den Retning ikke har lært noget synderligt ud over, hvad jeg fik ud af et ret indgaaende Studium af Lensvæsenet, som jeg af Hensyn til min Universitetsundervisning kom ind paa midt i Firserne. Naar Dr. Holberg henviser til de Resultater, som Flach er naaet til i 1893 og Brunner Aaret før, forekommer det mig, at disse Mænds Undersøgelser mindre har Betydning for Forstaaelsen af det fuldt udviklede Lensvæsen end for dets Oprindelse; jeg kommer for øvrigt tilbage hertil nedenfor.

Paastand; naar man er enig om, at vor hele Statsordning den Gang var ejendommelig, stærkt afvigende fra Udlandets, kommer det jo endelig ikke saa nøje an paa Navnet.

Og ikke blot mindre magtpaaliggende, men tillige meget vanskeligere efter hele den Maade, hvorpaa Forf. nu stiller Problemet. Naar en Mand kommer til mig og siger: Jeg finder i Danmark visse Institutioner, som stemmer med det almindelige europæiske Lenssystem; altsaa har vi haft Lensvæsen i Danmark, — saa kan jeg imødegåa ham ved at paapege, at disse Institutioner slet ikke stemmer med Lensvæsenet i Udlandet. Men naar en Forfatter siger: Disse danske Institutioner ligner ganske vist ikke Udlandets Lensvæsen, men jeg kalder dem nu alligevel Lensvæsen, ikke europæisk, men dansk Lensvæsen, — hvad skal man saa svare? Hvis en Mand begyndte at postulere, at det var umuligt at opstille fælles Karaktertræk for Arten Menneske, og derefter rejste den Paastand, at Aberne hørte til Menneskearten, siden de dog alle har femfingrede Hænder ligesom Menneskene, ja, jeg ser ikke, hvorledes man skulde overbevise ham om hans Fejl.

Paa Forhaand har jeg da et yderst ringe Haab om at overbevise Dr. Holberg, og de følgende orienterende Bemærkninger om Problemet har snarest deres Adresse til alle andre end ham.

1. Ombudsmænd, Herremænd og Styresmænd.

Dr. Holberg gaar i sit sidste Skrift frem paa den Maade, at han efter nogle indledende Afsnit studerer de tre Klasser, hvori han vil finde danske Lensmænd; senere rejser han da det Spørgsmaal: Hvad er Kendetegnet paa det rette danske Len?

De tre Klasser er Ombudsmænd, Herremænd og

Styresmænd. I hvad Forf. udvikler om hver af disse, er der meget, hvorom alle er enige, og de Punkter, hvor Forf. har en fra den almindelige afvigende Opfattelse, har maaske ikke stor Betydning. Imidlertid skal jeg dog berøre de væsentligere Afgivelser, om ikke for andet, saa for at orientere Læseren paa det Omraade, hvorom Meningsuligheden drejer sig.

I Ombudsmanden ser Dr. Holberg ligesom vi andre en kongelig Embedsmand, der har faaet overdraget et eller flere Herreder, i hvilke han optræder som Kongens Repræsentant og varetager hans Interesser; udviklet fra en ringe Begyndelse, oprindelig beklædt af Trælle eller Bryder, er Stillingen i Valdemarernes Tid blevet en anset og vigtig.

Dr. Holberg definerer Ombudsmanden som en civilmilitær Embedsmand, medens jeg har betonet, at han i sin Egenskab af Ombudsmand udelukkende var civil Embedsmand, selv om Kongen til Ombudsmand vel oftest, maaske altid tog en krigersk „Herremand“. Jeg ser ikke, at Dr. H. har bevist det mindste om Ombudsmandens militære Karakter, end mindre om, at han havde nogen Art af militære Forretninger¹⁾. Tidligere mente vor Forf., at Ombudsmanden anførte Herredets Bønder i Ledingen; det er vitterligt urigtigt²⁾ og stiltiende opgivet. Til Gengæld ytrer Dr. H. nu (S. 217 f.), at Ombudsmændene „vistnok ogsaa var Anførere for

¹⁾ Man efterlæs S. 210—12, hvor Beviserne skulde findes, og man vil træffe et Par „vistnok“ og nogle andre Mulighedsudtryk, men ingen Beviser, derimod den rare Indrømmelse, at „det selvfølgelig er ganske rigtigt, at Kongens Ombudsmand i og for sig er en rent civil Embedsmand“.

²⁾ Valdemarernes Storhedstid S. 263.

Herredets milites (Herremænd) i Tilfælde af Krig“; men det støttes ene ved en Henviſning til Forordningen 1396 § 13, hvad der jo er en daarlig Støtte for det 12. og 13. Aarhundrede. Oven i Købet ſiger vedkommende Paragraf aldeles ikke, hvad Dr. H. læser ud af den, idet Dronning Margrete i den udtaler, at Herremændene ſkal være rede til Tjeneste, „naar de vorder tilsagte af os eller Kongens Embedsmænd“, senere, at Embedsmænd og Købstædmænd ſkal ſkaffe dem Skibe. Altsaa Embedsmændene tilsagde Herremændene; heri ligger naturligvis intet om, at de anførte dem, og der er da ogsaa fra det følgende Aarhundrede Beviſer nok paa, at de ikke gjorde det.

Dr. Holberg vil gerne beviſe, at Ombudsmanden er mere end en blot kongelig Fuldmægtig; han ſkal have „en vis ſelvſtændig Ret til Embedet, ſom ikke vilkaarlig kan fratages ham af Kongen“ (S. 219, gentaget S. 262). Beviſet er dog kun en juridisk Deduktion, hvis Sikkerhed paa Forhaand maa sættes lavt. Forf. finder nemlig i Jydske Lov fem Steder, hvor det foreskrives, at Ombudsmanden ſkal miſte ſit Embede, naar han har begaaet viſe Forſeelser, og dette, ſiger han, „forudſætter beſtemt, at Kongen ikke har Ret til efter ſit Godtbeſindende at tage Lenet fra Ombudsmanden, men at en ſaadan Beføjelse for Kongen kun havdes, naar Ombudsmanden forbrød Lenet ved pligtſtridige Handlinger“. En driſtig Sluttemaade! Selv ved vore Dages Lovgivning ſlaar den ikke til; at jeg kan forbryde mit Profeſſorat ved viſe Lovovertrædelſer, udelukker ikke, at Hans Majestæt kan afskedige mig, hvad Dag det ſkal være. Og meget mindre paſſer denne Fortolkningsmaade paa Valdemarſtidens Love, der aldeles ikke ind-

lader sig paa Forholdet mellem Konge og Ombudsmænd i disse sidstes Interesse. Nej, naar Jydske Lov siger, at Ombudsmanden skal miste sit Len, hvis han røver fra skibbrudne eller ikke giver Kongen hans Lod af den fangne Hval eller hæver uretmæssige Penge af Havnene, naar den erklærer, at den Ombudsmand, der ej vil tage en Tyv i Forvaring, derved forgør sit Len, eller at Kongen har god Ret til at tage Lenet fra den Ombudsmand, der ikke sætter Nævninger i rette Tid, saa er det for at værges Kongens og Bondens Ret overfor en forsømmelig Embedsmand, ingenlunde for at slaa fast, at Kongen ikke kan afskedige nogen Ombudsmand, hvis denne blot afholder sig fra disse fem Ting.

Det er sikkert, at Ombudsmandens Forgænger er den kongelige Forvalter af ufri Stand, at hans Efterkommer er „Embedsmanden“ eller „Lensmanden“ i de følgende Aarhundreder, og overfor baade Forgænger og Efterfølger er det en virkelig Kendsgerning, at Kongen har fuld Ret til at afsætte Embedsmanden, naar han vil, om han da ikke selv ved et Løfte binder sig overfor den enkelte Person¹⁾. Der maa da ret overtydende Beviser til for at faa os til at tro, at det var anderledes med Valdemarernes Ombudsmand; Dr. Holberg byder os i Stedet en juridisk Deduktion, hvis Urigtighed er ret indlysende.

Idet jeg forbigaar et Afsnit paa en halv Side om de mindre Lensmænd paa Krongods — et Forhold, der for øvrigt nok fortjente en mere indgaaende Behandling i en Særundersøgelse om danske Len — kommer jeg

¹⁾ I de kendte Artikler fra Olufs Tid hedder det, at det er Drostens Ret paa Kongens Vegne at ind- og afsætte Fogederne.

til Herremændene eller, som vor Forf. foretrækker at kalde dem, Hærmændene. Atter her er Dr. H. i alt væsentligt enig med alle os andre: Herremanden sværger Kongen den særlige Mandsed, forpligter sig derved til personlig Krigstjeneste med fulde Vaaben, nyder til Gengæld Skattefrihed for sit Gods og de mindre Sagefaldsbøder af sine undergivne.

Hvad disse Herremænd angaar, har jeg i Overensstemmelse med den almindelige Mening betonet, at deres Krigspligt var begrænset til Ledingen, altsaa til samme Tid, som Folket var hærpligtigt: Dr. H. søger derimod at godtgøre, at Herremanden er pligtig til Tjeneste altid og allevegne paa Kongens Bud. Spørgsmaalet har ringe Interesse fra Synspunktet: Len; derimod har det sin Betydning for at fatte den danske Herremands historiske Udvikling.

Efter min Opfattelse er det først i den senere Valdemarstid, at Herremandsstillingen udformer sig og bl. a. sondrer sig ud fra den ældre Tids Hirdmand. Naar Dr. H. da i Sakse mener at finde Beviser for, at Herremanden var pligtig til Tjeneste til enhver Tid, skal jeg ikke indlade mig derpaa; jeg holder mig til Tiden efter Aar 1200. Her træffer vi Hovedbestemmelsen i Jydske Lov III, 7, hvorefter Herremandens Pligt er: „at fare i Leding“. Dette søger H. at komme bort fra ved at sige, at Jydske Lov kun taler om Herremandens Pligt til Søtjeneste; jævnsides maa han have haft en langt mere omfattende Tjenesteplicht til Lands, men her „befinde vi os imidlertid paa fuldstændig udyrket Grund“; bl. a. lader Steenstrup os ganske i Stikken. Om denne Pligt til Ryttertjeneste paa Landjorden tales der nu flere Sider ret dunkelt. Til alt dette maa simpelt hen svares,

at man i det 13. Aarh. kun kendte een Slags Leding, hvortil Bønderne udskreves efter Havne, medens Herremændene mødte personlig, og at indskrænke Jydske Lovs Leding paa anførte Sted til at betyde Søtog er ganske vilkaarligt.

Den Begrænsning i Herremændens Tjenestepligt, som Jydske Lov peger paa, bestyrkes yderligere af Haandfæstningerne 1320 og 1326, hvori Herremændenes Tjenestepligt siges at være, at de skal *ire in expeditionem vel edictum* — saaledes 1326 — eller *ire in exercitum* (1320). *Expeditio* er det tekniske Udtryk for det danske Leding; enstydig dermed er *edictum (regis)*, da det var en Grundregel, at Kongen kun kunde udbyde Ledingen med „alle Danske“s Raad. Hvorledes Dr. H. faar det modsatte ud ved at anføre de ubestemte Ord fra 1320 og dække over de skarpe Udtryk 1326 („blot med lidt andre Ord“), kan man efterlæse hos ham S. 231.

Det stærkeste Bevis er dog, at det af Ærkebisperprocesserne aldeles tydelig fremgaar, at de bispelige Herremænd kun var pligtige til at tjene til *expeditio*, Leding; Udtrykket er som sagt ganske utvetydigt, og i Forliget med Isarn præciseres det ogsaa: „naar Indbyggerne i Lunde Stift paa Landstthinget udbydes til Leding (*ad expeditionem*)“. Herom Steenstrups Studier S. 110 ff.

Medens Dr. H. ikke omtaler dette, finder han i de samme Processer en „mærkelig Sætning“, der synes ham at godtgøre det, han ønsker at bevise (S. 230). Beviset beror dog paa en haandgribelig Misforstaaelse. Jakob Erlandsøn vil imødegaa Kongens Krav paa Afgifter af Kirkens Gods, og han siger da: Kirken yder jo Krigstjeneste (*servitium*) af alt sit Gods; skulde den desuden

yde Skat deraf, blev den jo daarligere stillet end den private Person, der ved at yde den offentlige Ydelse befrir sig og sit Gods. Denne Privatperson er aabenbart Herremanden, der ved at yde Krigstjeneste sikrer sig Skattefrihed. — Dette er den simple Forklaring paa den „mærkelige Sætning“. Holberg derimod oversætter: *privata persona* ved „en Mand, der ikke er Lensmand“[!]; det bliver da Bonden, som ved at yde Leding befrir sig — fra yderligere Krigstjeneste! Og Modsætningen skal saa være, at Ærkebispens baade gør Leding og yderligere Tjeneste!¹⁾

Andre Punkter i Dr. Holbergs Behandling af Herremændene er der næppe Grund til at fremdrage, og kun i Forbigaaende noterer jeg, at man paa een Gang opdager, at han betegner Herremandens Privilegier ved det særegne Udtryk: ‚Frelselen‘, om hvilket man kort efter faar at vide, at det er „ejendommeligt for dansk Ret i Modsætning til de almindelige udenlandske, især tyske Len“. Det bør maaske straks oplyses, at Ordet Frelselen endog er ganske ejendommeligt for Dr. Holberg, og at det er en overordentlig mærkelig Sprogbrug at betegne Fritagelse for Skat eller Ret til at hæve Bøder som ‚Frelselen‘ eller overhovedet ‚Len‘. Dansk Ret maa derimod bede sig fritaget for at have denne særegne Sprogbrug, i det mindste indtil der er anført blot Skyggen af et Bevis for, at Udtrykket findes i danske Love eller i

¹⁾ Den eneste Sætning, der kan tale for Dr. Holbergs Opfattelse om Herremandens ubegrænsede Tjenestepligt, er den før anførte Paragraf i Forordningen af 1396. Paa den Tid var jo imidlertid den gamle Ledingsordning forlængst gaaet itu, og en Slutning herfra tilbage til den ældre Tid bliver mer end usikker.

noget andet dansk. Hertil kommer vi imidlertid snart tilbage.

Saa naar vi da til Styresmændene, i hvem Dr. Holberg ligesom vi andre ser en højst ejendommelig Klasse folkelige Embedsmænd, der arvelig havde Ret til at staa i Spidsen for Skipænenene. Jeg ser ikke, at der kan være nogen Grund til her at drøfte Enkeltheder; man finder vel adskillige kuriøse Paastande og Formodninger, men ingen, der har Betydning i den Sammenhæng, som interesserer os. Derimod glæder man sig over, at vor Forfatter, der ellers opdager Lensvæsen paa de underligste Steder, her til Forandring dadler ældre Forfattere for at have fundet et fortræffeligt Len i det danske Styresmandsembede; ikke uden Skadefryd siger Dr. H., „at man under Glæden over her omsider at finde et dansk Len, der synes at staa Maal med Udlandets“, rent har glemt at spørge, om Styresmanden ogsaa var Kongens edsvorne Mand, hvad der dog maa være et Hovedvilkaar for overhovedet at tale om et Lensforhold, og han finder, at „dette vist ikke var Tilfældet endnu paa Saxos Tid“. Deri har han sikkert overmaade megen Ret.

2. Holbergs Bestemmelse af Kendetegnet paa danske Len.

Efter i det foregaaende at have orienteret om de tre Klasser Mænd skal jeg nu vove mig frem til det centrale Kapitel i Dr. Holbergs Undersøgelse, det, hvori han sætter sig for at klare, hvad der er „Kendetegnet paa det rette danske Len i det 12. og 13. Aarhundrede“. Jeg skal heri følge Forf. Skridt for Skridt og er temmelig nødt til at gøre saa, allerede fordi hele Opstillingen og

Tankegangen er mig fuldt ud ubegribelig; hvis Læseren vil finde Vejen underlig og slynget, er det da ikke min Skyld.

Dr. Holberg begynder saaledes: „Vi have i det foregaaende omtalt forskellige Forhold, som have nogen Lighed med, hvad man andensteds i al Almindelighed forstod ved Len, og vi have set, at Rigets civile og militære Embeder bero paa en Lensorganisation“. Ja, om ‚nogen Lighed‘ skal jeg ikke disputere, men derimod maa jeg bekende, at alt det om Lensorganisationen, det har jeg ikke kunnet opdage. Ganske vist har jeg bemærket, at Ord som Len og Lensmænd er strøede ud i de foregaaende Kapitler — jeg har nylig anført et Exempel derpaa —, men da jeg stadig har fundet disse Udtryk i Forfatterens Ord, aldrig i Kildestederne (ene bortset fra Ombudsmandens Len), og da de dertil er dukkede op uden noget Sted at være begrundede, maa jeg stilfærdig protestere mod dette: „Vi have set“.

Forf. fortsætter: „Vi minde om, at en almindelig Definition paa, hvad danske Len er, ikke kan gives ved at henvise til, hvad udenlandske ere“, nej, „hvad der i et bestemt Land er Len og hvad ikke, maa udelukkende bestemmes efter vedkommende Lands egne Forhold og Regler“. — Vi kender jo Forfatterens theoretiske Standpunkt, og vi venter nu med Spænding paa, hvorledes han egentlig vil vise, at nogle danske X'er er Len uden at appellere til et almindeligt Begreb om Len. Lidt Lys gaar der dog op for os, idet vi hører Forf. yderligere præcisere, hvorledes han stiller Problemet: „Derfor spørge vi ikke om, hvad Len i Almindelighed var, ikke heller om, hvad danske Len ned gennem Tiderne har været, men vort Spørgsmaal angaar, hvad

der i 12. og 13. Aarh. forstodes ved Len her-
tillands¹⁾). Lidt Lys siger jeg; thi man kan i det
mindste fatte, at Forf. kan naa et Stykke frem ad denne
Vej; men faar han først dette Spørgsmaal besvaret, maa
der jo ganske vist rejse sig et nyt. Naar vi faar op-
lyst, hvad man i Danmark forstod ved Len, maa man
dog bagefter spørge, om dette ikke er noget helt andet
end hvad Franskmænd, Englændere og Tyskere kaldte
Len eller *feuda*, og hvorledes gøre det med den theore-
tiske Baggrund, vor Forfatter har?

Dette mørke Punkt i Horizonen bør dog ikke for-
styrre vor Glæde over nu at staa lige for Besvarelsen
af det første Spørgsmaal; men, ak, vor Forfatter selv
tager Udsættelse, og den højtspændte Læser maa finde
sig i at følge ham i et lille Sidespring. Dr. Holberg ud-
kaster nemlig nu den Tanke, om „det Lenssystem,
som vi møde i sidste Halvdel af 12. Aarh.“ — man
mærke i Forbigaaende, hvorledes Tilværelsen af dette
endnu ganske ubeviste Lenssystem stadig suggereres
Læseren²⁾ — virkelig er det ældste og eneste, vi har haft i
Danmark, og han svarer, at der sandsynligvis forud for
dette netop ligger et ældre, tilhørende Tiden før Knud
den store. Jeg modstaar let Fristelsen til at følge Forf.

¹⁾ Udhævelsen er min.

²⁾ Dette Forhold er jo for øvrigt saa gennemgaaende i Dr. Hol-
bergs Bog, at den hele Fremstilling maa virke højst forvirrende
paa en ukyndig Læser. Allerede S. 190 udtaler han f. Eks.:
„Som i Udlandet er ogsaa her Lensvæsenet opstaaet og ud-
viklet paa Grund af Trang til større Hære af fuldt rustede
Ryttere“, og siger straks efter, at denne Sætning „trænger her
til Lands ikke til noget videre Bevis“. At en Forf. kan frem-
komme med denne sidste Udtalelse, naar han i Virkeligheden
staar ganske ene med sin Opfattelse af dette „Lensvæsen“ i
Danmark, gaar ganske over min Fatteevne.

ind i saa mørke Tider; snart vender han ogsaa tilbage til Valdemarerne og fortæller os, at „det er vist, at det danske Lenssystem, som vi kender fra 12. og 13. Aarh.“, — man mærke o. s. v. som ovenfor — „er udviklet paa Grundlag af Vederlagsretten“.

Endelig staar vi da ved Forklaringen, og den gives med stor Simpelhed. Knud den stores „Vederlagsmænd blive til Lensmænd“, hedder det apodiktisk, og Opgaven bliver da kun at finde, hvad Forskellen er mellem Knud den stores Hirdmand eller Hofmand og den senere Hærmænd eller Herremænd. De ligner hinanden i det personlige Forhold mellem Konge og Mand; Forskellen maa da ligge i det forskellige Vederlag, de fik for deres Tjeneste. Hofmanden fik Løn og Føde; Herremænd fik i Stedet Len. „Her have vi altsaa den afgørende Forskel, der skiller Lensmænd [!] fra Hofmænd“. Og „hvad var nu dette Len?“ „Svaret herpaa er givet i det foregaaende: Styresmænd lønnes med en Havne paalagt Præstation, Ombudsmænd med visse af de i Jurisdiktionen faldende kgl. Indtægter, Herremænd dels med Skattefrihed, dels med Sagefaldsindtægter“.

Jeg har gengivet Forfatterens Udvikling paa dette afgørende Hovedpunkt. Man vil have faaet Indtryk af den vidunderlige Lethed, hvormed Forf. bestemmer Begrebet Len blot ved at paapege, hvad der skiller Knud den stores Hirdmand fra den senere Herremænd, uden nogen Antydning af, hvorfor denne sidste skal være „Lensmand“, for ikke at tale om den lige saa hurtige Vending, hvormed han kommer fra Herremænd (eller Hirdmanden?) over til Ombudsmanden og Styresmanden. Jeg giver ganske Afkald paa at fatte Logiken i alt dette og nøjes beskedent med at

prøve Resultatet, Besvarelsen af, hvad „Len“ er i Danmark.

Vi har hørt Svaret, og vi undres meget over denne Sprogbrug, hvorefter en Fritagelse for Skat kan kaldes Len¹⁾, ikke mindre over, at Ombudsmandens Len ikke er det ham overdragne Herred, men nogle deri faldende Indtægter. Imidlertid faar vi vel bøje os og tro, at det var dette, der „i 12. og 13. Aarh. forstodes ved Len hertillands“, og vi venter kun paa Beviset for, at man i Datidens Danmark fulgte denne ellers ukendte Sprogbrug. Dr. Holberg synes imidlertid at have glemt, at det var dette, der skulde bevises, og først lidt længere fremme, skjult i en Anmærkning, meddeler han os, hvad han har at oplyse om Tidens Sprogbrug. Anmærkningen lyder saaledes: „Holde vi os til det 13. Aarh., kunne vi kun nævne et Forhold, der kaldes Len, nemlig Ombudsmandslenet, der jo kaldes Len i Jydske Lov, hvorimod hverken Styresmænd, mindre Lensmænd eller Herremænd siges at have Len“²⁾. Dette er jo virkelig lærerigt. Altsaa Herremændens Skattefrihed kaldte man dog ikke Len, Styresmandens Indtægter af Bondehavnene heller ikke; men med hvad Ret kalder Dr. Holberg da dette „Len“? Nu, i det mindste har

¹⁾ Holberg minder et Sted (S. 285) om, at Waitz har sagt, at man hellere maa spørge om, hvad der ikke kan gives til Len, end hvad der kan være Genstand herfor. Det er rigtigt, men det bør dog her oplyses, at i den derefter følgende, mange Sider fyldende Opregning af de forskellige Ting, der gaves i Len i Tyskland, fattes ganske et Skattefrihedsprivilegium, og naar Holberg kalder Herremændens Jurisdiktion Len, saa siger Waitz udtrykkelig, at paa en Forlening med Jurisdiktion alene (uden som hørende til et Lensgods) er der intet Exempel fra hans Periode.

²⁾ Udhævelserne er mine.

han dog Jydske Lov paa sin Side, naar han kalder Ombudsmandens Indtægter ,Len'. Uheldigvis heller ikke. Hvad Loven kalder Ombudsmandens ,Len', det betyder, som Forf. selv rigtig udvikler paa et andet Sted (S. 218), dels den Myndighed, som Kongen har overladt ham, og dels det Distrikt, hvori han udøver denne Myndighed. Saaledes er det, som Jydske Lov kalder Len, noget helt andet end „vise i Jurisdiktionen faldende Indtægter“.

Nu undres vi adskilligt mindre over den særegne Sprogbrug, hvorefter Skattefrihed, Sagefaldsindtægter osv. kaldes Len; thi nu er det jo klart, at det aldeles ikke er Datidens Sprogbrug, men ene og alene Dr. Holbergs. Med andre Ord, paa dette afgørende Punkt, hvor Beviset for Lenene skulde komme, er Ordet Len sat ind med samme Vilkaarlighed som paa mange Punkter i det foregaaende, ikke blot uden Hold i Kilderne, men i fuld Strid med disse, saa vist som Jydske Lov forstaar noget helt andet ved Len end vor ærede Forfatter.

Efter denne lille, ret nødvendige Digression vender vi tilbage til Forf.s Udviklinger. Han var jo naaet til at udfinde, „hvad dette Len var“, og sammenfatter nu Resultatet: „Vi kunne altsaa[!] betegne en Lensmand i det 13. Aarh. som en kgl. Tromand, der er pligtig til Tjeneste paa Kongens Bud og som til Gengæld i enkelte Retninger træder i Kongens Sted overfor Undersaatterne, saaledes at den Indtægt, der ellers vilde have tilfaldet Kongen, bliver Lensmandens“. Man kunde vel gøre mange Indvendinger mod, at denne Definition passer (ikke paa en dansk Lensmand, men) paa de tre i Forvejen nævnte Klasser; Styresmanden var jo netop ikke kgl. Tromand, en Skattefrihed kan dog vanskelig betegnes som en kgl. Indtægt o. s. fr. Men vi

hører heller Dr. H. videre! „Det er det sidst fremhævede Forhold, der efter vor Mening berettiger os til overhovedet at tale om danske Len og om danske Lensmænd, ikke udelukkende om danske Tjenestemænd, uagtet vore Len ellers i alle Henseender ere meget forskellige fra det typiske Lensforhold f. Ex. i Tyskland“.

Den sidste Tanke udvikles nærmere i et Par Linier, og her staar vi da maaske ved det, der skal være Begrundelsen for den hele Tale om Len i Danmark. Men hvor spagfærdigt er Udtrykket ikke her i Forhold til, at det er dette, der skal bære hele Undersøgelsen, hvor ubestemt og løst! Vil virkelig nogen tro, at blot dette, at en „kgl. Tromand“ faar overdraget en kgl. Indtægt, er nok til at konstituere et Lensforhold! Ja, hvis saa er, saa maa Feudalsystemets Fødetid sandelig sættes til et ganske andet Tidspunkt end man ellers holder paa, og vi maa fra Karolingertiden søge helt tilbage til Urtiden; den angelsachsiske Sherif og den merovingiske Greve gaar med Hud og Haar ind under denne Definition.

Dr. Holberg synes selv at forstaa, at hans Læsere næppe er fuldt overbeviste, og han anfører en Indvending, der kunde gøres: „Man kunde dog spørge, om den ovenfor givne Definition paa en Lensmand virkelig er tilstrækkelig, eller om det ikke maa kræves, at Lensmandens Forhold til Lenet skal have en vis Fasthed, nemlig dels saaledes, at Kongen ikke vilkaarlig kan fratage Manden Lenet, dels i den Retning, at Kongen maa stille Lensmanden paa en saadan Maade overfor Undersaatterne, at han kan optræde selvstændigt og for egen Regning. Som bekendt er dette Hovedpunkter i udenlandsk Lensret“. Det sidste er jo meget træffende, og vil Dr. H. vinde andre for Troen paa Lensvæsen i Dan-

mark, turde det være yderst nødvendigt, at disse Hovedpunkter ogsaa kan paavises i Danmark. De følgende Udviklinger viser dog, at det staar meget ilde til hermed.

Lensmandens Selvstændighed overfor Undersaatterne skal jeg lade ligge som et altfor ubestemt Begreb; des vigtigere er det andet, at Kongen ikke vilkaarligt skal kunne tage Lenet fra Lensmanden. Hvad dette Punkt angaar, finder Dr. H., at „det er vist, at vi have haft en Slags Len, der fuldt staar Maal med fremmede Len i denne Henseende, nemlig Styresmandslenet. Her har nemlig ikke blot Lensmanden en bestemt Ret til at beholde Lenet for sin Livstid, men hans mandlige Arvinger havde en Ret til efter hans Død at overtage Lenet, der først, naar Mandslinien var uddød, faldt til Kongen“. Skade da kun, at netop Dr. Holberg selv saa klart har vist, at Styresmandsembedet savner Hovedvilkaaret for at gaa ind under Lensvæsenet, det, at Styresmanden skal være Kongens edsvorne Mand¹⁾, og naar dertil kommer, at det, som Dr. Holberg kalder Styresmandens Len, de Afgifter, han oppebar af Bondehavnene for at holde Hest og Brynje, dog umuligt kan kaldes en kgl. Indtægt, turde det være heldigst ganske at se bort fra dem i en Undersøgelse om „danske Len“.

¹⁾ Holberg, der jo med Rette mener, at Styresmændene endnu paa Saksens Tid ikke var Kongens edsvorne Mænd, tror dog, at de var i Færd med at blive det paa Jydske Lovs Tid, og anser det for rimeligt, at de alle blev det efterhaanden (S. 246). Det kan jo være god nok med alle disse Muligheder, men der fattes stadig ethvert Bevis for, at Styresmandsstillingen kun kunde beklædes af Mænd, der aflagde Kongen den særlige Mandsed, og Kilderne viser det modsatte, saa vist som en umyndig Søn kunde arve og faktisk arvede Stillingen, medens dog vel kun voksne kunde være Herremænd eller sværge Troskab.

Men Ombudsmændene og Herremændene da. Ja, Dr. Holberg indrømmer, at om Arvelighed kan der ikke være Tale, men „der spørges yderligere, hvor fast en Ret Lensmanden har for sin egen Person?“ Svaret bliver, at „vi, hvad Herremandslenene angaar, have Jydske Lov III, 18 in fine, der synes at tale for, at Herremandsprivilegierne gaves paa Livstid, og at vi, hvad Herredslen angaar, have Jydske Lov II, 54, 89, III, 3, 62, 63, hvoraf synes at fremgaa, at ogsaa dette Len i Almindelighed gaves paa Livstid eller i alt Fald paa en bestemt Tid, aldrig derimod saaledes, at Kongen vilkaarlig kunde tage Lenet tilbage“. Hvor tilfredsstillende dette end lyder, bliver man dog noget betænkelig ved det to Gange gentagne synes hos en Forfatter, der sandelig ellers ikke afdæmper sine Paastande. I Virkeligheden er det ogsaa let at konstatere, at danske ‚Len‘ saa langt fra gaves paa Livstid, at netop det modsatte var Tilfældet. De fem Steder fra Jydske Lov, der skal bevise noget om Ombudsmandens Uafsættelighed, har vi jo truffet tidligere, og det turde være overtydende paavist, at hvad Forf. deducerer ud fra dem, er ganske urigtigt. Om muligt staar det endnu værre til med det Bevis, der skal gemme sig i ‚Jydske Lov III, 18 in fine‘ for, at Herremanden fik sine Privilegier paa Livstid. Det er det velkendte Sted, hvor der staar: „Ofte gaar Herremands Jord efter deres Død igen til Skipæn“, og heraf kan man med god Grund slutte, at Herremanden oftest vedblev at indtage sin Særstilling, til Døden ramte ham. Men havde han sine Privilegier paa Livstid? Ganske vitterlig ikke. Herremanden kunde opsigte sin Tjeneste; Kongen kunde give ham Afsked, intet er vissere, og Dr. Holberg har jo selv sagt det, men hvor-

ledes kan han da tale om, at Herremandsprivilegierne gaves paa Livstid? ¹⁾ Ganske bortset fra det topmaalt umulige i at betegne den allodiale danske Herremand som en Lensmand svigter Ligheden ogsaa paa dette Punkt.

3. Lidt om Dr. Holbergs Methode.

Vi har Punkt for Punkt fulgt Dr. Holberg gennem det Kapitel, der er Midtpunktet i hans Bog, det, hvori han vil udfinde, hvad det danske Len i Valdemarstiden var. Vi har set denne hele vidunderlige Fremgangsmaade, set, hvorledes han idelig forudsætter Tilværelsen af det Lenssystem, man først nu skulde vente at finde Beviset for, hvorledes han udfinder Begrebet „Len“ ved at sammenligne Valdemarernes Herremand med Knud den stores Vederlagsmand, hvorledes han naar til at finde noget, der „efter vor Mening“ berettiger os til at tale om Len, og hvorledes han søger at støtte dette yderligere ved nogle Sammenligninger med udenlandsk Lensvæsen.

Naar det har været ganske umuligt at finde nogen Traad eller Logik i alt dette, ligger det vel noget i individuelle Ejendommeligheder hos Forfatteren. Her som ofte i Dr. Holbergs andre Værker føler man, at han er i den Grad fyldt af sine egne Meninger, at han aldeles ikke evner at sætte sig ind i dette, at alle andre ikke

¹⁾ Alle er enige om, at Fæstebonden i Middelalderen i Almindelighed beholdt sin Gaard, saa længe han levede, men ikke mindre vist er det, at kontraktmæssigt var Fæstet kun sluttet paa eet Aar, og ingen Jurist vilde da falde paa at sige, at vi den Gang havde Livsfæste. Dette er et nøjagtigt Sidestykke til Forholdet mellem „Herren“ og hans Mænd.

har de samme Tanker; en regelmæssig og sammenhængende Bevisudvikling finder man ikke, ikke en langsom og sikker Opførelse af en videnskabelig Bygning. Resultatet er givet for Forfatteren, og i Stedet for en Dommers forsigtige og upartiske Afvejen af pro og contra, faar man en Sagførers Indlæg, som ensidigt fremhæver alt, hvad der synes ham at være i hans Sags Favør.

Meget ligger dog ogsaa i Dr. Holbergs Methode, i den Maade, hvorpaa han har stillet det Problem, han vil løse. Han vil vise, hvad der er Lensvæsen i Danmark, og han holder tillige paa, at et almindeligt Begreb om Lensvæsenet kan der ikke opstilles. Jeg har allerede tidligere ytret, at det var mig ufatteligt, hvorledes man kunde naa frem ad denne Vej, og hvad vi har set i Dr. Holbergs Hovedkapitel, turde have stadfæstet dette. Til Trods for, at han nægter Existensen af et europæisk Feudalsystem, og skønt han ogsaa i selve dette Kapitel igen urgerer, at man ikke kan bestemme danske Len ud fra Udlandets, er det dog Sammenligninger med Udlandet, han atter og atter tyr til. Han begynder med at tale om, at de tre Klasser danske Mænd har „nogen Lighed“ med, hvad man i Udlandet forstod ved Len, og han ender med at ville paavise forskellige Lighedspunkter mellem disse Mænds Stillinger og „udenlandsk Lensret“; ja, han taler endog om „det typiske Lensforhold“.

At Ligheden slaar Klik paa alle Punkter, har vi set, og saa har Dr. Holberg endda glemt at betone Ulighederne. Hvor finder man i Feudallandene noget, der ligner en dansk Styresmand, en folkelig Embedsmand, knyttet til Almueledingen? Og hvor i Feudalvæsenet

findes en Ombudsmand, en kongelig Embedsmand, afsættelig paa et blot Kongeord, i alle Retninger optrædende ene og alene som Kongens Fuldmægtig? Hvor findes endelig denne danske Herremand, der sidder paa sin egen Jord, hvorledes kan her overhovedet være Tale om Len¹⁾. I 1886 indsaa Dr. Holberg dog, at han maatte sige noget herom, og han søgte saa ved nogle flygtige Antydninger at gøre det tænkeligt, at den danske Konge maaske betragtedes som ret Ejer af Herremandens Jord²⁾; men, som han sagde, „dette vanskelige og om-

¹⁾ Hos Dr. Holberg læser vi et Sted (S. 189): „som om der ikke i Udlandet fandtes Tusinder og atter Tusinder af Lensmænd ganske i samme Stilling overfor Befolkningen i deres Len som de danske Lensmænd“. Ordene er kraftige, men Beviset savnes. Et Bevis faar vi derimod S. 237, hvor Forf. udfinder, at der er „den største Lighed“ mellem de engelske milites og de danske Herremænd. Som Bevis optræder et løsrevet Sted af Henrik I's Charte fra Aar 1100, hvoraf Forf. udlæser, at de engelske milites faar Frelse (d. e. Skattefrihed) for deres Hovedgaarde for at tjene til Hest med Brynjer, ganske ligesom de danske Herremænd faar det. Uheldigvis er Stedet galt oversat i Dr. Holbergs Text, og først i sine Rettelser meddeler han den rigtige Oversættelse; jeg veed nu ikke ret, om de paa den gale Oversættelse byggede Slutninger fuldt ud skal fastholdes. Vist er det imidlertid, at disse engelske Riddere vel meget lignede de danske Herremænd i deres Tjeneste og deres Friheder; men der var den Forskel mellem dem, at den danske Herremand selv ejede sin Jord, som efter hans Død gik over til hans Arvinger, uden at Kongen havde det allermindste at sige derom, medens den engelske Ridder havde sit Gods til Len af Kongen, og hans Arvinger først fik det efter ham, naar de betalte en ganske anselig Afgift („Relief“) til Kongen; og det er jo dette, det her først og sidst kommer an paa, det, der afgør, om vi har Feudalvæsen eller ikke. Dr. Holberg kan da her som andensteds finde „nogen Lighed“ mellem danske og udenlandske Institutioner; Ligheden ligger blot aldrig paa feudalt Omraade.

²⁾ Sml. herom Valdemarernes Storhedstid, S. 263 f.

fattende Spørgsmaal kan ikke behandles her“. Nu har han skrevet en stor Særundersøgelse om danske Len, og i den maatte man da vente dette Grundspørgsmaal optaget; i Stedet findes kun i en Anmærkning (S. 221) en lille Henvisning til de „enkelte Bemærkninger“ i det tidligere Skrift? Man tør vel ikke tvivle om, at Dr. H. har prøvet Sagen, men den nærmere Undersøgelse om den maa da have været ganske uden Frugt ¹⁾).

Dr. Holberg kan undlade at omtale Ulighederne, kan søge, om end med Urette, at finde Lighedspunkter; men denne hele Vej er jo i fuld Strid med hans eget theoretiske Standpunkt. Han vil jo netop ikke bygge paa Sammenligninger med Udlandet, vil ene og alene holde sig til Danmark og endda til Danmark i det 12. og 13. Aarhundrede. Det har forekommet os, at denne Vej var umulig at gaa, og dog har der været et Øjeblik, hvor vi syntes at se en Mulighed aabne sig for os. Det var den Gang, Dr. Holberg nøje præciserede sit Spørgsmaal derhen, at han vilde have at vide, „hvad der i 12. og 13. Aarh. forstodes ved Len her til Lands“. Det er et Spørgsmaal, der lader sig besvare.

Vi har set, at Svaret ikke findes hos Dr. Holberg; et Bidrag til at se, hvad der i Datiden forstodes ved Len, har han dog givet, og vi har allerede benyttet det til at vise, at det Begreb om „Len“, som Dr. Holberg ad andre, højst ubegribelige Veje naar til, aldeles ikke er det, som man i 13. Aarh. havde her i Landet. Lad os dog vende tilbage til dette og selv søge at give det

¹⁾ I det nye Skrift S. 195 faar vi endog i Forbigaaende at vide, at en Mand ved at indtræde i Vederlaget beholdt sin Ejendom med samme fri Raadighed som forud.

Svar, Dr. Holberg kan faa paa sit Spørgsmaal. Som anført betyder ‚Len‘ i Jydske Lov to Ting, dels den Ombudsmanden overdragne Myndighed, dels det Distrikt, hvori han udøver denne Myndighed. Ingen vil være i Tvivl om, at af disse to Betydninger er den første den oprindelige, den anden den afledede ¹⁾, og hvad Ordet Len betyder staar ogsaa sprogligt fast. Det hænger sammen med det gamle Verbum *læ*, at laane, overdrage; ‚Len‘ er noget, man modtager, en Myndighed, man ikke har af sig selv, men faar af andre. Derfor taler man i Danmarks Middelalder ikke blot om Ombudsmands Len, men ogsaa om ‚Raadmands Len‘, om ‚Oldermands Len‘; meget klart fremgaar Ordets Betydning af en gammel Byskraa, hvori det hedder: „Hvilken af Gildebrødrene, som de andre Brødre tillægger Oldermands Len og han ikke vil være det . . .“ ²⁾.

Se, hvis Dr. Holberg i Stedet for sin egen vilkaarlige Definition af Ordet Len som Skattefrihed, Indtægter o. l. havde besvaret sit Spørgsmaal ved at sige: ‚Len‘ betyder i Danmarks Middelalder en overdraget Myndighed, saa havde han uden noget Sideblik til Udlandet udfundet, hvad der forstodes ved Len i Danmark.

Men ganske vist havde man, som før antydet, derigennem ikke faaet nogen Oplysning om, hvorvidt dette danske ‚Len‘ havde nogetsomhelst at gøre med Udlandets Len, med Feudalvæsenet. Og derom kan nu vi, der jo ikke frygter for at sammenligne med Udlandet, hurtigt sige, at dette danske ‚Len‘ aldeles ikke svarer til

¹⁾ G. Lund: Det ældste danske Skriftsprogs Ordforraad, er rigtig nok af den modsatte Mening.

²⁾ Sml. Kalkars Ordbog under *Læ*.

det europæiske *Feudum*, saaledes som det staar fuldt udviklet rundt om i Europa paa Valdemarernes Tid. Det er jo højst rimeligt, at det tyske Ord *Lehn* har den samme Oprindelse som vort danske ‚Len‘; paa Valdemarstiden betød dog utvivlsomt *Lehn* paa Tysk det samme som det franske *fief*, det latinske *feudum*. Og man kan tage saa vage Definitioner paa udenlandsk Lensvæsen, som man vil, — at en Raadmand i en dansk Købstad ved at faa sit ‚Len‘ overdraget, at en af Gildebrødrene udvalgt Oldermann, takket være sit ‚Len‘, skulde kunne regnes ind under Feudalvæsenet, det antager jeg dog enhver vil finde ganske utænkeligt.

4. Dansk Lensvæsen og danske feudale Fyrstelen.

Naar man ser den usvigelige Overbevisning om et dansk Lensvæsen i Valdemarstiden, som Dr. Holberg sidder inde med, fatter man ikke, at denne kan stamme fra et Studium af selve Datiden. At Ordet ‚Len‘ findes i Jydske Lov, skulde dog ikke kunne synes at være Grundlaget for denne klippefaste Overbevisning, siden Forf. kun har helliget Lovens Sprogbrug saa ringe Opmærksomhed, og i sig selv er de Lighedspunkter, som de danske Herremænd, Ombudsmænd og Styresmænd frembyder med Udlandets feudale Institutioner, saa svage, at man vanskelig kan tro, at det skulde være dem, der har spillet Hovedrollen for Forfatteren. Skulde da det egentligt drivende Motiv ikke være det utvivlsomme Faktum, at vi i Danmark i lidt senere Aarhundreder har et Lensvæsen, at Danmark helt og holdent var delt i Len og at der i Spidsen for hvert saadant stod en Lensmand? Det ligger nær at tro, at det er dette senere Lensvæsen, der har været Udgangspunktet for

Forfatterens Tankegang, og at han, vidende, at den senere Lensmand er udviklet af Valdemarernes Ombudsmand, herved er ført til at slutte tilbage til de ældre Tider. Noget bestemt herom tør jeg ikke sige, men det vil i alt Fald sikkert være klarende for mange et Øjeblik at dvæle ved dette senere Lensvæsen.

Naar vi paa den Maade har et udbredt Lensvæsen i Danmark, ligger jo deri sikkert, at man er fuldt berettiget til at tale om dansk Lensvæsen og dansk Lensret; det har vi alle ogsaa gjort. Men et andet er rigtignok, om dette danske Lensvæsen har noget at gøre med europæisk Feudalsystem. Paa Ordet Len kan der intet bygges, det har vi allerede set; men kan den danske Lensmand, saaledes som han fandtes lige ned til Enevældens Indførelse, overhovedet siges at være en feudal Institution?

Dette Spørgsmaal kunde man besvare ved en Sammenligning; nemmere er det dog at konstatere, at der i Feudallandene findes Embedsmænd, der ganske ligner vore danske Lensmænd, men som her, staaende lige over for de feudale Lensmænd, skarpt skiller sig ud fra disse. Lad mig holde mig til et enkelt Exempel. I Brandenburg finder vi Markgrevens Lande fra 14. Aarh. af inddelte i Distrikter, der kaldes ,Fogedier' eller ,Amter'; i Spidsen for hvert saadant staar en ,Foged', ,Embedsmand' eller ,Amtmand'. Han faar sit Embede overdraget undertiden paa ubestemt Tid, undertiden paa visse Aar eller paa Livstid; han kan ogsaa faa Amtet i Pant. Fogeden styrer Markgrevens Gods og repræsenterer denne i alle Retninger. Han har sit Sæde paa det Slot, der oftest danner Midtpunktet i Amtet; han forsvarer det med sine

rustede Svende og drager i Krigen frem i Spidsen for disse, ligesom han ogsaa udskriver og kommanderer Amtets Militi. Han oppebærer alle Markgrevens Indkomster i Amtet; undertiden gør han Regnskab for dem, undertiden betaler han i Stedet en fast Afgift til Fyrsten, eller ogsaa har han sit Amt helt frit uden nogensomhelst Ydelse udover Krigstjenesten¹⁾.

Enhver vil se, at disse brandenburgske Amtmænd paa et Haar ligner de danske Lensmænd, og i Datiden selv nærrede man da heller ingen Tvivl om, at et tysk „Amt“ svarede til et dansk „Len“, en tysk „Amtmand“ til hvad man i Danmark officielt kaldte, ikke Lensmand, men „vgl. Majestæts Embedsmand“²⁾.

I Brandenburg har man imidlertid det, som fattes i Danmark, den feudale Lensmand Side om Side med denne kurfyrstelige Embedsmand. „Lenene“ danner den største Modsætning til den kurfyrstelige Domaine; paa dem sidder ridderlige Lensmænd, som har deres Len i arvelig Besiddelse og overfor hvem Kurfyrsten kun er Lensherren med en nøje omskrevet og højst begrænset Myndighed. Ingen kunde her sammenblende disse fri Lensbesiddere med Amtmændene, Fyrstens afhængige Tjenere.

Ad denne Vej turde man sikrest og hurtigst slaa fast, at man vel har fuld Ret til at tale om et dansk

¹⁾ Sml. Isaacsohn, Geschichte des Preussischen Beamtenhums. I (1874).

²⁾ Ordet Lensmand om Indehaverne af de kongelige Len er forholdsvis ungt; længe talte man i Stedet om Fogeder eller Embedsmænd (Forordn. 1396: „Fogederne og Embedsmændene i de Len, som han indehaver“). „Lensmand“ var derimod i den senere Middelalder Navnet paa en Embedsmand i Gilderne, under Oldermannen.

Lensvæsen, men at man ganske misforstaar dettes Karakter, om man tror, at vi deri har en Afart af europæisk Feudalisme. Og man vil ligeledes fatte, at der ingen Grund er til at tale om en højst ejendommelig dansk Lensret; de Regler, der ordnede den danske Lensmands Forhold, genfindes ogsaa andensteds, blot under Navne, der ikke er saa vildledende som det danske ,Len'.

Heller ikke den senere Tids Lensmand, Ombudsmandens Efterfølger, skal da bringe os til at tro, at Ombudsmanden har noget at gøre med Feudalvæsen, og endnu mere gælder det naturligvis Herremanden eller Styresmanden, hvoraf hverken den ene eller den anden i Virkeligheden er i Slægt med Ombudsmanden. I den senere Valdemarstid var der vel kommet en personlig Forbindelse mellem disse tre Institutioner; en Herremand kunde tillige være Ombudsmand, en Ombudsmand tillige sidde inde med en Styresmandsstilling. Men i deres Oprindelse og Karakter var de tre Stillinger jo saa forskellige som vel tænkeligt, og at lave et fælles System ud af dem er paa Forhaand en stor Urimelighed, at kalde dem Lensmænd er ganske uforsvarligt. Den ejendommelige ,danske Lensret', som Dr. Holberg faar ud ved at studere disse tre Klasser, er et rent Fantasiprodukt.

Medens Forf. her ser noget, som ingen anden vil kunne faa Øje for, savner han ganske Blikket for, at vi netop i den Tidsalder, hvor han vil finde sit særdanske, fra Udlandets helt forskellige Lensvæsen, der har vi i Danmark, men kun paa et særligt afgrænset Omraade, et virkeligt Lensvæsen, et rent feudalt Lensvæsen,

hvis hele Karakter er den almeneuropæiske. Et saadant findes i Fyrstelenene.

Dr. Holberg har ringe Respekt for disse Fyrstelen (S. 276 ff.). Det beror efter hans Mening paa en Misforstaaelse, naar man i dem har villet se en særlig Klasse Len; naturligvis er det Len, men Len af den almindelige danske Art og ganske forskellige fra Udlandets. De fyrstelige Len hører ind under Ombudsmandslenene („Jurisdiktionslenene“) og skiller sig ikke ved nogen væsentlig Ejendommelighed ud fra disse; de ligner ikke Udlandets Fyrstelen, tværtimod „Len i egentlig Forstand, det vil sige saadanne Len, der efter tysk Lensret regnedes for rette Len, fandtes her hverken i 14. Aarh. eller senere“ (S. 188).

Denne Opfattelse har i det mindste det Fortrin at være klar og tydelig. Vanskeligt er det derimod at se, hvorledes Dr. Holberg kan naa til en saadan Slutning ud fra, hvad han selv oplyser om de danske Fyrstelen. Han gaar ganske vist kun meget løseligt ind paa disse og indskrænker sig egentlig til at drøfte, om de var givne paa Livstid eller arveligt (S. 279 ff.). Han holder paa det første i en vis Modsætning til Mackeprang, med hvem jeg er ganske enig, saaledes som man vil se af min Fremstilling i Danmarks Riges Historie. Sikkert er det, at i alt Fald inden 1330 var alle de da eksisterende Fyrstelen arvelige, saaledes Sønderhalland (efter Lensbrevet 1307), Slesvig (1326), Femern (1328); om de derimod var det fra første Færd, derom kan intet siges med fuld Vished, og jeg skal her ikke optage Spørgsmaalet til Drøftelse. Det synes i denne Sammenhæng ganske overflødig, siden Dr. Holberg jo flere Gange

kommer tilbage til, at denne Forskel: Len paa Livstid, arvelige Len, har lidet at sige, og hævder, at de tyske Len ingenlunde altid var arvelige¹⁾. Selv om vore Fyrstelen da straks kun gaves paa Livstid, kan heri ikke ligge nogen Grund for Dr. Holberg til at nægte, at de var „rette Len efter tysk Lensret“.

Allerede en Forlening paa Livstid skiller derimod Fyrstelenene skarpt ud fra de danske Ombudsmandslen, overfor hvilke Holbergs Bevis for en Tildeling paa Livstid jo ganske er faldet til Jorden. Denne ene Modsætning staar dog ingenlunde alene; paa alle Punkter fremtræder den skarpeste Forskel. Forleningen skete ved Fyrstelen ved en højtidelig symbolsk Akt, Overrækkelsen eller Nedkastelsen af Lensfanen, netop den samme Skik, som brugtes ved fyrstelige Forleninger i Tyskland; ved Ombudsmandens Udnævnelse er der selvfølgelig intet af den Art. Fyrsten oppebærer i sit Len alle eller saa godt som alle Indtægter, og han oppebærer dem i sit eget Navn. Han optræder som højeste Dømmer i Lenet, holder Retterthing, har sin egen Drost. Han giver Privilegier til inden- og udenlandske, har ligesom Kongen sine Herremænd og sine Ombudsmænd; paa ethvert Punkt fremtræder han som Fyrsten. Selvfølgelig er der intet af alt dette ved den kongelige Ombudsmand. Af sit Len tjener Hertugen sin Lensherre i Spidsen for sine Mænd og Lenets Bondeopbud; det er hans Hovedpligt overfor Lensherren, oftest hans eneste

¹⁾ „Endnu i det 13. Aarh. er Arvelighed ikke væsentlig i den Grad, at man ikke skulde anerkende Len paa Livstid som rette Len“ (S. 186).

Pligt. Ombudsmanden betaler derimod Afgift af sit Len; han tjener maaske selv Kongen som Herremand, men han tjener ikke af eller for sit Len, hvis Bønder i Le-
dingen følger Styresmanden, ikke ham.

Der kunde anføres endnu meget mere; det her sagte turde dog være tilstrækkeligt til at vise, hvor usandt det er, naar Dr. Holberg kun vil anerkende en Grads-, ingen Væsensforskul mellem Ombudsmandsembe-
det og Fyrstelenet. Nej, de danske Fyrstelen er netop Len i europæisk Forstand, noget som Datidens Tyskere, Franskmand og Englændere alle vilde kalde Len.

Ikke blot vilde fremmede gøre det; ogsaa i Dan-
mark anvendte man paa disse Fyrstelen den hele for Feudalvæsenet tekniske Sprogbrug og fremfor alt selve Grundbegrebet *feudum*. Slesvig forlenes til Grev Gert som et arveligt Fanelen og under udtrykkelig Henvisning til *jus feudale*; selve Forleningen betegnes ved Ud-
sagnsordet *infeudare*. I Aarbøgerne kaldes den svenske Hertug Erik, der fik Nørrehalland som Len af Erik Mændved, *miles et feudalis regis de Hallandia*. Allerede i 13. Aarh. ser vi den tekniske Sprogbrug overfor Bisperne, som Kongen nu betragter som sine Lensmænd ud fra feudalretlige Synspunkter. Ærkebisperne ligesom Rigets andre Prælater er forlenede (*feudati*) med de Kirken tillagte Godser; de har derfor gjort Kongen deres Ed som *veri vasalli et feudatarii* og skylder ham Krigstjeneste (*servitia*) deraf.

Dr. Holberg nævner selv flere af disse Exempler paa den lensretlige Sprogbrug, og han vilde her ogsaa kunne have fundet Svaret paa sit Spørgsmaal om, hvad der i det 12. og 13. Aarh. forstodes ved Len her til Lands. Hvad man forstod ved Ordet „Len“, har vi før

set, og Ordets Betydning var saa vid, at det kunde anvendes ikke blot om Ombudsmandens Myndighed og det Distrikt, han styrede, men ogsaa om hvad Myndighed og Land der overdroges Kongefrænderne ¹⁾. Men selve den feudaltekniske Udtryksmaade, den findes kun overfor de fyrstelige Lensmænd og de med dem side-stillede Bisper, og Anvendelsen af denne for hele Europa fælles Sprogbrug viser allerede, at vi her er inde netop paa det europæiske Feudalvæsen ²⁾.

5. Dansk Statsordning og Feudalismens Indvirkning derpaa.

Jeg har i disse orienterende Bemærkninger først fulgt Dr. Holbergs Skrift, saaledes som dette er ordnet. Jeg har som han studeret de tre Klasser Mænd, hvori han mente at finde danske Lensmænd, og derefter prøvet hans Forsøg paa at bevise Existensen af Len i Danmark eller, som han udtrykte det, udfinde, hvad der forstodes ved Len i Danmark. Vor Prøvelse af hans Hovedkapitel førte os kun til negative Resultater, og Forklaringen derfor søgte jeg at give ved at belyse hans hele Fremgangsmaade og dens Mangler. Dermed

¹⁾ Jydske Lov III, 7.

²⁾ Den middelalderlige Oversætter af Jydske Lov har bedre end Juristen i d. 19. Aarh. set Forskellen paa det danske Len og det europæiske Feudum. Han vogter sig vel for at give Ordet 'Len' med *feudum*; han oversætter det ved *exactio*, yderst træffende, da dette Ord netop bruges baade om Embedsmandsmyndighed og Myndighedsomraadet (sml. Holberg S. 218). — Det kan bemærkes, at i det nysanførte Sted af Jydske Lov, hvor 'Len' bruges ved Fyrsterne, er Ordet ikke kommet med i den latinske Oversættelse.

forlod jeg Dr. Holbergs Skrift, og det her nærmest foregaaende Afsnit gik ud paa at vise, at vi baade har haft ‚Lensvæsen‘ i Danmark og tillige Feudalvæsen. Lensvæsen har vi haft i lidt senere Tid; men jeg har paa-peget, at dette danske Lensvæsen ikke paa nogen Maade er en Afart af det europæiske Feudalvæsen. Dette selv har vi derimod haft i Aarhundredet efter Valdemar Sejr; vore Fyrstelen var fra første Færd eller blev i alt Fald hurtigt virkelige feudale Len, og i Landet selv anvendte man Feudalrettens tekniske Udtryk baade om Fyrster og Bisper.

Til Slutning skal jeg endnu se paa alt dette i dets historiske Udvikling. Ogsaa det maa ske i stor Korthed, og der kan kun være Tale om at faa Grundtrækkene frem; jeg holder mig alene til de virkelig eksisterende Institutioner og gør intet Forsøg paa at medinddrage Theorier eller aandelig Paavirkning.

Feudalismen har sit Hjem i det frankiske Rige; oprundet her har den bredt sig til eller i det mindste paavirket en Række andre Lande. Den er opstaaet paa gammel romaniseret Jordbund, og den er derfra naaet til Lande, hvori Romerne aldrig har hersket eller hvor deres Kultur i alt Fald ved den germanske Erobring er blevet fuldstændig udslettet. Man strides om, hvorvidt Feudalismen i sit Væsen er germansk eller romersk; Sandheden er, at den har modtaget Elementer fra begge Sider og netop derfor kun har kunnet vokse frem paa frankisk Grund, hvor den romerske og den germanske Strøm mødtes med omtrent lige Kraft. Det er i det mindste sikkert, at hvor vi kan følge Udviklingen paa ren germansk Jordbund, der vokser Feudalismen

ikke frem af sig selv, men indkommer først ved Paa-virkning fra Frankerriget.

Dette er Tilfældet i England, hvor Feudalismen trænger ind med Normannerne, men hvor der forud hos Angelsachserne ses en Stat med en udpræget germansk Karakter, og hvor der paa denne Tid endnu ikke er nogen Feudalisme. Det gælder Krigsordningen. Denne er hos Angelsachserne bygget paa et dobbelt, paa en Folkevæbning af alle frie Mænd og paa en udvalgt Krigerskare af Thegner, knyttede ved Troskabsed til Kongen. Thegneren er Jordejer; hans Ejendom er større end den almindelige Bondes, men dog ikke meget udstrakt; fem Hide eller Bol Jord ansaas for passende for Thegneren. Han aflægger Troskabsed til Kongen og modtager af denne sin krigerske Udrustning (*heriot*), der efter hans Død gives tilbage, om ikke hans Søn indtræder i den afdødes Sted. Thegneren nyder Frihed for Skat og Jurisdiktion over sine undergivne. Hvad hele Thegnstandens Oprindelse angaar, skimter man, hvorledes den paa den ene Side hænger sammen med den gamle Hird, *comitatus*, paa den anden Side i sig har optaget den ældre folkelige Fødselsadel. — Det gælder ogsaa administrativt. Kongen har som sin Repræsentant i hvert Shire Sheriffen, *scir-gerefa*, der paa Thinget optræder som Kongens Fuldmægtig, udfører Dommene og opkræver de Kongen tilkommende Bøder. Han er indsat af Kongen og afsættelig paa Kongens Bud.

Hvorledes der i denne Forfatning er adskilligt, der ligesom peger frem mod en kommende Feudalisme, derom var der meget at sige; med Rette holder dog de engelske Statsretslærde fast ved, at den angelsachsiske Statsordning er en selvstændig, national Udvikling, og

betoner Modsætningen mellem disse Institutioner og saa de frankiske med deres feudale Præg ¹⁾. Uret har de derimod, naar de er tilbøjelige til at mene, at man alene i England kan følge, hvorledes en germansk Statsordning udvikler sig, uafhængig af frankisk Feudalisme ²⁾; det kan man ogsaa gøre i Norden og bedst i Danmark.

I Danmark har man endnu i Valdemarstiden en Ordning af Krigsvæsenet, der paa det nøjeste svarer til den, som viser sig i det angelsachsiske England nogle Aarhundreder før. Vi ser den samme Dobbeltthed, kun at den folkelige Hærordning hos os træder meget tydeligere frem, ligesom vi i Styresmændene har den der til knyttede Høvdingestilling, der er helt ukendt i England. Jævnside har vi ogsaa i Danmark den udvalgte Krigerskare i Herremændene, som danner det nøjagtigste Sidestykke til de angelsachsiske Thegner, Mænd, der er knyttede til Kongen ved Troskabsed og pligtige til en byrdefuldere Krigstjeneste end Bonden, siddende paa Gods, der uden at være meget stort dog overgaar den almindelige Bondes. Naturligvis er der Uligheder, og den angelsachsiske „Heriot“ kendes f. Ex. ikke hos os; Ligheden er dog det alt overvejende. — Ikke mindre svarer det danske Embedsmandsstyre til Angelsachsernes. Valdemarernes Ombudsmand ligner ganske Englands Sherif, er som han en rent kongelig Embedsmand, indsat og afsat ved et simpelt Kongeord.

Lige saa lidt som man i England forklarer Thegneren

¹⁾ Dr. Holberg synes rigtignok at være af en anden Mening. Se S. 178 Anm.

²⁾ Stubbs I, 178: The development of the comitatus into a territorial nobility seems to be a feature peculiar to English history.

eller Sheriffen ved at henvise til frankisk Feudalisme, lige saa lidt er der den fjerneste Grund til at antage nogen Paavirkning af Feudalismen for i Danmark at fatte Valdemarernes Herremand eller Ombudsmand, for slet ikke at nævne Styresmanden. Ud fra gamle, fællesgermanske Institutioner er man baade i England og i Danmark naaet til denne Statsordning, hvis store Lighed ikke stammer fra, at man f. Ex. i Danmark har laant fra England, men fra et fælles Udgangspunkt og en fortsat Udvikling under nogenlunde ligeartede Vilkaar.

Man maa da først og sidst fastholde, at Valdemarernes Statsordning er national, i sine Grundtræk upaavirket af den fremmede Feudalisme.

Paa Valdemarstiden var Feudalsystemet imidlertid fuldt udviklet rundt om i Europa; dets Tankegang gennemtrængte alle i Datiden, de danske Konger og de danske Stormænd mødte den rundt om. Det var da naturligt, at denne Feudalisme ogsaa maatte paavirke Danmark, og vi skal søge at paapege, i hvilken Grad det blev Tilfældet.

Først og stærkest gjorde Feudalismen sig gældende ved Fyrstelenene. Allerede før Valdemarerne har vi sikkert i Danmark haft Jarler og andre store Embedsmænd, satte til Styrere over visse Landsdele; det er dog næppe muligt at klare, hvilken Form der er anvendt herved, og det skal staa hen, hvor vidt Feudalismen allerede her har spillet en Rolle¹⁾. Valdemarerne gjorde i alt Fald saa temmelig rent Bord og gennemførte i Stedet, at hele Landsdele kun betroedes til Med-

¹⁾ Jeg bør maaske fremhæve, at der sikkert er meget rigtigt i, hvad Dr. Holberg siger imod N. M. Petersen om disse Forhold (S. 200 ff.).

lemmer af selve Kongefamilien med Titel af Hertuger og Grever. Vi kan ikke trænge til Bunds i, hvorledes disse Fyrsters Stilling straks ordnedes; vist er det dog, at de fra første Færd i hele deres Fremtræden lignede Udlandets Lensfyrster, og ganske uomtvisteligt er det, at de danske Fyrstelande i Løbet af nogle Menneskealdere helt formede sig efter udenlandsk Feudalmønster. Kongerne stræbte vel at holde disse Fyrsters Rettigheder inden for snævre Grænser, men i Længden blev det Fyrsternes Krav, der trængte igennem, og det er betegnende, at Kongerne selv overfor Landets Bisper gik ud fra Feudalsystemet og holdt paa, at Bispegodset var Len (*feudum*) af Kongen og Bisperne selv hans Vassaller.

Denne fremmede Feudalisme rummede store Farer for Kongemagten og Rigets Enhed, og Faren traadte især frem under Kristoffer II og den slesvigske Valdemar, da Fyrstelenenes Antal voksede stærkt, samtidig med, at de nu uddeltes til andre end til Kongehusets Medlemmer, til danske Stormænd og holstenske Grever. Men Faren blev overvundet, de nydannede Len forsvandt, og af de gamle Fyrstelen var der efter Valdemar Atterdags Genforening af Riget kun eet tilbage, Hertugdømmet Slesvig. Hvad det angaar, beherskedes det af feudal Lensret lige indtil sene Tider.

Det var naturligt, at Feudalismen virkede stærkest i Højden; de danske Kongefrænder, der selv omgikkes Udlandets Lensfyrster som Ligemænd, maatte let føres til at se paa deres egen Stilling ligesom Udlændingene, og Feudalismens Grundsætninger passede ogsaa naturligt her. Anderledes med de lavere Institutioner, der var fødte før Feudalismens Indtrængen og hvis hele Karakter

stod Lenssystemet saa fjernt. Ved disse kan man kun paavise sporadiske Indvirkninger af Feudalismen; helt omformede efter feudalt Mønster blev de aldrig.

Ved Styresmændene indførtes det, rimeligvis i Valdemarernes Tid, at naar en Mand, der sad inde med Embedet, døde sønneløs, skulde dette tilfalde Kongen. Det er rimeligt nok, at denne Ændring er fremkommet under Paavirkning af den almindelige feudale Sætning om Lens Tilbagefald ved Slægtens Uddøen. Selvfølgelig blev Styresmandsstillingen dog ikke ved denne ene Ændring til et virkeligt Len, og da Stillingen forsvandt i Løbet af eet Aarhundrede efter Valdemarerne, fik det hele lidet at betyde for dansk Statsudvikling.

De danske Herremænd lignede ikke saa lidt Lavadelen i Feudallandene. I England var ved den normanniske Erobring Thegnklassen blevet afløst af normanniske Riddere og Selvejendommen forvandlet til *feudal tenure*; i vort sydlige Naboland var de kongelige Tjenestemænd, Ministerialerne, netop paa Valdemarernes Tid i fuld Gang med at blive Riddere med Len. Tilstedeværelsen af denne Kriegerkaste hele Europa over har sikkert bidraget meget til Frembringelsen af Herremandsklassen hos os; til en Paavirkning af de særlig feudale Former er der dog knap noget Spor. Feudalformen kunde indføres i England, fordi Kongen her stod som Erobrer og dermed som Ejer af Riget, og fordi de angelsachsiske Thegners Jord gik over til normanniske Riddere, der modtog den som Gave af Kongen. Men hvad skulde have ført de danske Storbønder, der paatog sig Herremandstjeneste, til oven i Købet at anerkende en særlig Herreret for Kongen over deres fra Fædrene nedarvede Gods? For de tyske Ministerialer betød det

at blive Lensmænd en Ære og en Fordel; de slap for det Ufrihedens Mærke, der knyttede sig til Ministerialstillingen, og fik arvelig Lensmandsret over de kongelige Besiddelser, som de styrede. Den danske Storbonde og den danske kongelige Hirdmand var lige fri, deres Gods var i Forvejen deres eget; heller ikke her kunde man komme til nogen Efterligning af Lensforholdet.

Den Linie, som blev afskaaret eller omdrejet i England, fortsattes da uafbrudt i Danmark, og heller ikke senere optog Herremandsstanden noget Element fra Feudalsystemet. Herremandsstanden blev hurtigt og naturligt til en Adelsstand, hvori man fødtes ind; herved kom den snarest længer bort fra al Lighed med Lensadelen, saa vist som Lensmandens Søn ikke arvede Faderens Len før ved dennes Død og da under Lensherrens Mellekomst. Adelsmandens Privilegier voksede i Tidens Løb, hans Jurisdiktion over hans undergivne blev stadig større, men aldrig anvendtes nogen eneste af Feudalismens Former paa dansk Adelsjord, før vi kommer til Enevældens Lensgrever og Baroner. Og naar der alligevel allerede tidligere kun var ringe Forskel paa en dansk Adelsmand og en udenlandsk, saa laa det ikke i, at vi her hjemme havde nærmet os til Feudalisen, men ganske omvendt deri, at denne i Udlandet mere og mere indskrænkedes til en Form for Jordbesiddelse, medens Brevadelen blev bestemmende for Personernes Stilling ¹⁾.

¹⁾ Lavadelens Udvikling i Feudallandene er for øvrigt endnu ingenlunde studeret tilstrækkelig grundigt, og det synes mig rimeligt, at dens Oprindelse delvis maa søges udenfor Feudalvæsenet. Ikke mindst gælder det vort nærmeste tyske Nabo-

Den danske Ombudsmand hører lige saa lidt ind i Feudalsystemet som Herremanden, men i Tidens Løb blev Ombudsmanden til Lensmand, og den danske Lensmand, saaledes som han fremtræder klart ved Nytidens Begyndelse, ligner ikke saa lidt en udenlandsk Lensmand.

At Ombudsmanden blev til Lensmand, betyder først og sidst, at han fra civil Embedsmand blev til en krigersk Embedsmand. Allerede i Valdemarstiden var Ombudsmandsembederne rimeligvis altid blevet besat med Herremænd; Forbindelsen var dog rent personlig, og Ombudsmanden havde endnu ingen krigerske Pligter. Det fik han imidlertid efterhaanden og hurtigt. Folkeledingen gik itu, Styresmandsstillingen forsvandt, og dermed blev af sig selv Kongens Foged i Herredet den, der opbød Almuen, naar denne toges i Brug til Krig. Fremfor alt blev han selv Militærfoged paa de fremvoksende kongelige Borge, værnede dem med sine rustede Svende og anførte disse i Krigen¹⁾. Hvad der gjaldt den store Lensmand med Slot og Herreder under sig, gjaldt ogsaa den lille, der sad paa en kongelig Gaard eller fik Styrelsen af noget spredt Krongods; ogsaa af ham forlangte Kongen nu først og sidst den Krigstjeneste, der blev saa nødvendig ved Almuehærens

land, Holsten, hvor Adelen kun meget delvist kan siges at have eller antage det feudale Præg. Paa den Maade kommer en holstensk Adelsmand ofte til at ligne en dansk Herremand mer end en tysk Lensridder; deri ligger dog intet, der taler for Dr. Holbergs Opfattelse; thi han finder jo Grunden til den danske Herremands Ejendommelighed i Knud den stores Vederlag, og et tilsvarende har man dog i det mindste ikke haft i Holsten.

¹⁾ Sml. Danm. Riges Hist. II, 210 f.

Forsvinden. Lensmandens Hovedpligt blev Krigstjeneste eller hvad man kaldte „Rustning“¹⁾.

At der er Lighed mellem denne danske Lensmand og den feudale skal som sagt ikke underkendes; dog bør det betones, at han langt mere lignede den feudale Lensmand, saaledes som han fremtræder under Lenssystemets Fremvækst, end den, der er typisk for de Tider, da dette er fuldt udviklet, eller med andre Ord: Lighedspunkterne maa søges i Tider, der ligger langt forud for den danske Lensmand, ikke i dennes Samtid. Den tyske Lensmand i Middelalderens sidste og Nutidens første Aarhundreder havde altid sit Len med fuld Arvelighed; den danske Lensmand modtog som Regel kun sit Len paa Kongens Naade, og naar Kongen ofte tilstod ham Lenet paa visse Aar eller for hans Livstid, undtagelsesvis ogsaa gav hans Hustru eller Søn Løftebrev derpaa, saa var dette dog altid en rent personlig Gunst, aldrig noget, der kunde kræves som Ret eller knyttede sig til Lenets Natur. Den tyske Lensmand gjorde af sit Len en fast, stærkt begrænset Krigstjeneste; den kongelige danske Lensmand var for sit eget og sine Svendes Vedkommende pligtig til at tjene til enhver Tid paa Kongens Befaling. Udover Lenstjenesten skyldte den tyske Lensmand intet; den danske Lensmand maatte derimod oftest jævnsides Krigstjenesten tillige give Penge, enten han saa havde sit Len paa Afgift eller endog af lagde Regnskab for alle Indtægter og Udgifter. Helt

¹⁾ Jeg undgaar at bruge Udtrykket Rostjeneste, hvormod henvises til et ndfr. meddelt „Smaastykke“.

igennem fremtræder da den danske Lensmand som det, han officielt kaldtes: „kgl. Majestæts Embedsmand“.

Vi har ogsaa tidligere berørt, at naar man vil finde den danske Lensmands Slægtninge i Udlandet, nytter det ikke at søge indenfor Feudalsystemet. Han begynder som Sidestykke til den engelske Sherif og er lige som denne en førfeudal Skabelse; den angelsachsiske Sherif lever videre i den normanniske Tid, og skønt Feudalsystemet hersker i England, bliver hans Stilling dog aldrig feudaliseret; hvor meget mindre kunde da den danske Ombudsmand blive det i Danmark, hvor Feudalsystemet kun naaede Yderpunkterne af Riget. I Fastlandets Feudallande opstaar ligeledes kongelige eller fyrstelige Embedsmænd, som i mange Retninger minder om de danske Ombudsmand, men her har de nye Fogeder en ganske naturlig Tendens til at skaffe sig selv en lignende Stilling, som de feudale Lensmænd forud indtog; paa den Maade gaar de tyske Ministerialer over til at blive Lensmænd, og først det næste Lag af Embedsmænd, det 14. og 15. Aarhundredes Slotsfogeder, lykkedes det i det hele og store Fyrsterne at holde fast i deres Stilling som Embedsmænd i Modsætning til Lensmændene. Ogsaa i Danmark er der Svingninger, der kunde synes at føre det danske Lensmandsstyre henimod en begyndende Feudalisme; men Faren blev altid afværget, før den ret havde vist sig; hvad der lykkedes for de tyske Fyrster, maatte selvfølgelig falde de danske Konger endnu lettere.

Een Gang i Danmarks Historie er den danske administrative Lensret stillet op i sin skarpe Modsætning til den almeneuropæiske Feudalisme; det er under Erik

af Pommerns store Proces med Holstenerne om Hertugdømmet Slesvig ¹⁾).

Holstenerne betragtede Hertugdømmet som et almindeligt Fyrstelen af den sædvanlige Art; var det et Len, var det selvfølgelig ogsaa arveligt, og det var Lensherrens Pligt at forlene det til dem, den tidligere Indehavers Arvinger, om det da ikke kunde godtgøres, at Retten til Lenet var gaaet tabt ved en eller anden Brøde. Fra dansk Side gik man i Begyndelsen ud fra de samme Synspunkter; saavel Nyborgdommen af 1413 som Kong Sigismunds første Dom fra 1415 bygger ligeledes paa almindelige lensretlige Sætninger. Man holder i første Linie paa, at de holstenske Fyrster har begaaet Feloni, og at Hertugdømmet derved efter Lensretten (*jus feodale*) er faldet tilbage til Kronen. Subsidiært forbeholder man sig dog, at hvis Feloniet ikke anerkendes, saa tilkommer Hertugdømmet alligevel ikke Holstenerne, men derimod Erik af Pommern ved en *materna successione*, hvorved man maa have ment, at han var den nærmeste Lens-

¹⁾ Jeg haaber snart andensteds at kunne give en udførlig Fremstilling af denne store Retsstrid. De to forskellige Standpunkter, der under denne fremtræder fra kongelig Side, er næppe pointerede skarpt før af mig i en Forelæsning i 1889; under Paavirkning heraf, som jeg vel tør sige, har Mackeprang analyseret Processen i Hist. Tidsskr. 6. R. VI. Dr. Holberg (S. 285 ff.) kan ikke billige denne Fremstilling og særlig ikke den skarpe Adskillelse af de to indbyrdes modstridende Standpunkter; det ligger dog væsentlig i, at han paa et Hovedpunkt har misforstaaet Dommen af 1413. — I Forbigaaende maa jeg advare mod Dr. Holbergs nye originale Bidrag til Slesvigs statsretslige Udvikling; han udfinder, støttet paa Saksens rhetoriske Udtryk, at Knud Lavard skal have købt dette Len eller Land, tillægger dette Køb en vis Betydning for de senere Hertuger og bebrejder de danske Vidner fra Erik af Pommerns Proces, at de ikke har omtalt dette!

arving efter de gamle sønderjydske Hertuger af det danske Kongehus¹⁾).

Mindre holdbart, men for os langt interessantere er det Standpunkt, man fra dansk Side indtog under Retsstridens senere Stadier og som af Sigismund lægges til Grund ved den endelige Dom af 1424. Man erklærer nu, at der aldrig i Riget havde været noget Arvelen (*feudum*), og at der efter dansk Ret heller ikke kunde findes noget Arvelen i Danmark; man kendte her kun dette, at Kongen overdrog Lande og Slotte til sine Mænd paa Aar eller paa Livstid; Arvelighed var derimod ukendt og dertil udelukket ved Kongens Ed, idet han ved sin Tiltrædelse svor ikke at skille dansk Land fra Kronen. Naar der ikke kunde existere Len i Danmark, og naar det kunde godtgøres, at alle Dele af Landet Sønderjylland — et „Hertugdømme

¹⁾ Det er den subsidiære Paastand, Dr. Holberg misforstaar. Han gengiver den saaledes: Kongen „hævder, at han i Følge Arv (*materna successione*) er rette Lensherre (*dominus pheodi*)“, men han sammendrager derved Udtryk, der ikke stilles sammen i Dommen 1413. Naturligvis hævder Kong Erik, at han er Lenets Herre, nemlig som dansk Konge; men hvad han har Ret til ved Arv, det er selve Hertugdømmet. Sidestillingen af disse to Ting ses f. Ex. tydeligt af en Sætning som denne: . . . *Ericum regem, cujus dictus ducatus Sleswicensis successione materna vera hereditas existit et nichilominus ab eodem et ejus regno Dacie in pheodum descendit.* — Selv om Dr. H. skulde have Ret, kan man iøvrigt aldrig komme bort fra, at man her ogsaa fra dansk Side bygger paa Lensretten (*jus feudale*) og betegner Hertugdømmet som et *feudum*, medens Dommen 1424 netop gaar ud paa, at der intet Arvelen, *feudum*, kunde existere i Danmark. — Hvad jeg kalder den subsidiære Paastand, synes Dr. H. at opfatte som den principale; at dette ikke er rigtigt, ses allerede af Dommen 1413, og ganske utvetydigt fremgaar det af Sigismunds første Dom (1415), hvori den subsidiære Paastand slet ikke nævnes.

Slesvig“ vil man jo nu ikke anerkende ¹⁾ — laa inden for det danske Riges Grænser, fulgte det heraf med sikker Logik, at Slesvig ikke kunde være et Len.

Hvor ejendommelig er ikke denne juridiske Deduktion med hele dens abstrakte Karakter. Den bærer i høj Grad Præget af at være udgaaet fra Erik af Pommern personlig, og man ser let, hvorledes Tanken er kommet frem. I næsten eet Aarhundrede havde den fremmede Feudalisme været udetrængt fra hele Danmark, alene undtaget netop Stridens Genstand, det sønderjydske Hertugdømme, og den fra Tyskland kommende Konge maatte lettere end nogen Dansk faa Øje for, at hvad man i Danmark kaldte Len, aldeles ikke lignede Udlandets Feudalvæsen. Saa lavede han da sammen med sine danske Raadgivere Statsret paa Grundlag af, hvad man kendte og saa i Danmark, Bortforleningen af de kongelige Godser og Slotte, og man fik tydelig frem den skarpe Modsætning mellem disse og de virkelige feudale Len. Man kom bort fra det Standpunkt, man først havde stillet sig paa, og den samme Konge, der tidligere havde krævet Hertugdømmet som tilbagefaldet Len i sin Egenskab af Lensherre og subsidiært postuleret selv at være Lensarving til det, han førte nu sejrrig den Sætning igennem, at der overhovedet ikke kunde existere Len, *feuda*, i Danmark.

¹⁾ Dette synes Dr. H. ikke at have forstaaet. Han betoner, at Vidnerne stadig spørges om „to ganske forskellige Ting, nemlig dels om Grevernes Ret til forskellige Slotte, Byer og Steder i Sønderjylland, dels om deres Ret til Hertugdømmet Sønderjylland som en Helhed“; men han glemmer, at det første er Spørgsmaalet fra kongelig Side, det andet fra Modpartens, og dermed bortfalder den Slutning, han drager af det dobbelte Spørgsmaal S. 289 nederst.

Jeg tror, at hverken Kongen eller hans danske Vidner har talt mod bedre Vidende; de har bygget paa, hvad de saa i deres egen Tidsalder, medens deres historiske Kundskaber har været meget mangelfulde¹⁾. De vilde, som sagt, end ikke anerkende Existensen af Sønderjylland som et særskilt Hertugdømme, og kun da Modparten krævede Vidnerne adspurgte, om der ikke fra gammel Tid havde existeret et saadant, blev de tvungne til at sige lidt herom. Svarene gik saa ud paa, at Fortidens Konger undertiden havde overladt deres Sønner en Del af Riget med Titel af Hertug, undertiden atter givet en saadans Søn det samme Land; men derefter skyndte man sig at tilføje, at et Len (*feudum*) var det ikke. Heraf kan ikke læres noget sikkert om, hvorledes Formen for de gamle Fyrsteforleninger var; men desto klarere ses, hvor lidt man vidste herom i Erik af Pommerns Tid, noget, der i sig selv heller ikke er underligt, saa vist som det, der træder tydeligst frem under hele Processen, er, at man hverken fra dansk eller holstensk Side er i Stand til at følge Sønderjyllands rent ydre Skæbne blot i Aarhundredet forud²⁾.

1) Dr. Holberg mener, at Mackeprangs (og min) Opfattelse af Processen maa føre til „at stemple de af en Række danske Prælater og Stormænd afgivne Vidneudsagn som falske“. Falske, nej, men vel urigtige; selv en Ikke-Jurist vil fatte den store Forskel mellem disse to Ord.

2) Af utvetydige Beviser paa, at der i Danmark virkelig kunde være og havde været Arvelen, havde man i Datiden kun Adgang til et eneste, det Arvelensbrev, som den slesvigske Valdemar som Konge havde givet Grev Gert i 1326, og som hans Efterkommere forelagde under Processen som Hovedbeviset for deres Ret. Det var overmaade generende, især fordi man fra dansk Side aldeles ikke havde historisk Kundskab nok til at vise, at Grev Gert havde tilbagegivet

Erik af Pommerns sidste Paastand om, at der ikke kunde existere virkelige Len, *feuda*, indenfor Danmarks Grænser, er jo utvivlsomt urigtig; vi har set, at baade Fyrstelen og Bispelen i 13. og 14. Aarh. kaldtes *feuda* og var virkelige feudale Len, og kun en halv Menneskealder efter den store Kejsersdom maatte den danske Konge selv give arvelig Forlening paa Hertugdømmet Slesvig ¹⁾. Men den hele juridiske Deduktion, der frem-

Lenet 1330. Man gik saa i Stedet den Vej, at man nægtede, at der havde været en saadan Kong Valdemar i Danmark! De tre danske Landsting udstedte 1423 ligelydende Vidnesbyrd, som gik ud paa, at der paa Kristoffer II's Tid og senere ikke havde været andre Konger i Danmark end Valdemar Atterdag, Oluf og Erik af Pommern; Meningen hermed er skarpt udtrykt i den Paategning, disse Vidnesbyrd samtidig fik: *quod dux Valdemarus non fuit rex* (Repertorium Nr. 6031—32, 6034; endnu uudgivet). — Jeg gad dog vide, om Dr. Holberg ogsaa vil nægte, at dette er urigtige (eller, om han endelig vil 'falske') Udsagn.

- ¹⁾ At de danske Vidner under Processen kunde komme til det Resultat, at der aldrig havde været Arvelen i Danmark, er mig let at fatte, da jeg kan maale den ringe Udstrækning af deres historiske Kundskab; at derimod en Forfatter sidst i 19. Aarh. med hele vor Tids Viden bag sig kan billige denne Paastand, der er mig højst ubegribeligt. Det gør Dr. Holberg dog, og han udtaler jo ogsaa selv, at der i Danmark hverken i det 14. Aarh. eller senere har været Len, som efter tysk Ret kunde regnes for 'rette Len'. Af de mange vovede Paastande i Forf.s sidste Skrift er dette maaske den allerdristigste. Man huske, hvad der er antydnet ovenfor og S. 278, og mindes dertil følgende Fakta: Kristoffer II overdrager 1330 Grev Gerhard *suisque veris heredibus Fyn jure feodali temporibus perpetuis possidendam*; Greven skal have Landet *in feodo* af Kronen og faar desuden Samforlening paa Hertugdømmet Sønderjylland (*in solidum infeodavimus*); — Kristoffer af Bayern forlener med Rigens Raads Samtykke 1440 Hertug Adolf med Hertugdømmet Slesvig *to eneme rechten erfflene myt ener uthgestreckeden vanen*; endelig de talrige Lensbreve fra Oldenburgernes Tid paa Slesvig som *ein recht fürstlich altwäterlich anererbtes fahmentlehn*.

førtes fra Kong Eriks Side, er derimod et slaaende Bevis paa den skarpe Modsætning mellem den almindelige Feudalisme og saa Danmarks eget daværende 'Lensvæsen'.

6. Til Afslutning.

Naar jeg i det foregaaende Afsnit har søgt at følge Feudalismens Indflydelse paa dansk Statsliv, fatter jeg naturligvis godt, at Dr. Holberg om mange Enkeltheder ikke vil være enig med mig. Ærlig talt forstaar jeg derimod ikke, hvorledes han har kunnet undgaa at opstille sin Undersøgelse om danske Len nogenlunde efter det samme Skema, som jeg har anvendt. Lensvæsenet er kommet udefra til Danmark, er et fremmed, der har virket paa en i Forvejen tilstedeværende Statsordning, og man skulde da synes, at det var ikke blot naturligt, men ganske nødvendigt, først at klare, hvad vedkommende Institutioner oprindeligt var, og derefter at paavise, hvorledes det udenlandske Lensvæsen har indvirket derpaa, naar og i hvilken Grad de oprindelige danske Indretninger er blevet omformede under Paavirkningen udefra. Enhver Læser af Dr. Holbergs sidste Skrift vil anerkende, at Forf. aldeles ikke har fulgt Spørgsmaalet paa denne Maade.

Han har ikke gjort det ved sin Gennemgang af de tre Klasser Mænd, som han mener bør sammenregnes til „danske Lensmænd“. Dr. Holberg kan dog umuligt mene, at Styresmanden og Ombudsmanden oprindeligt var Lensmænd; Styresmanden stod jo fra første Færd uden alt personligt Forhold til Kongen, Ombudsmanden begyndte som en kongelig Godsforvalter af ufri Stand. Herremanden udleder Forf. fra Knud den stores Veder-

lagsmand og siger selv, at denne ikke var „Lensmand“. Dr. Holberg taler nu vel ved hver af disse Klasser om de Ændringer, der er foregaaede med dem i det af ham behandlede Tidsrum; alligevel vil Læseren maaske synes, at Forf. ikke ret faar frem, at disse Ændringer ved hver løber sammen til en fast fremadskridende Udvikling, og fremfor alt vil han ganske savne en Paavisning af, naar og hvorledes de er blevet til „Lensmænd“. Enkelte Træk findes naturligvis derom; at Forf. klart har stillet sig for Øje, at det var dette, som Fremstillingen først og sidst skulde samle sig om, vil ingen kunne paastaa.

Heller ikke har han gjort det overfor Lensvæsenet i Almindelighed. Hvorledes er Lensvæsenet naaet frem til at paavirke Danmark, ad hvilke Veje og paa hvilket Tidspunkt, — ingen vil i denne Afhandling om danske Len finde noget klart Svar paa disse Grundspørgsmaal. Forf. udtaler et Sted (S. 187), at Lensvæsenet begyndte sin Udvikling i det sydvestlige Frankrig ved Midten af 8. Aarh.; derfra banede det sig Vej mod Nord og Øst, saaledes at det ved Aar 1000 var naaet frem til Rhinen; videre bredte det sig langsomt og kom først i 12. Aarh. op til Østersøen. Er det ad denne Vej, vi har faaet lensrettelig Paavirkning her hjemme, eller er Danmark mulig blevet paavirket fra England? Dr. Holbergs Skrift har intet herom.

Tværtimod, der findes Udtalelser i hans Bog, der synes at pege paa, at det danske Lensvæsen maaske slet ikke hører sammen med dette udenlandske Lensvæsen, hvis Udbredelse han kronologisk har antydnet. Han taler om to Lag af Lensvæsen i Danmark, det senere, som træder frem i det 12. og 13. Aarh., og saa

et ældre, der skal ligge forud for Knud den store. Han anfører, at „Saxo f. Ex. nævner Lenssystemet som ældgammelt her i Norden“, og taler om, at allerede Kong Frode skal have givet Lande i Len. Nu veed jeg ganske vist ikke, naar Dr. Holberg tænker sig, at den her nævnte Kong Frode har levet; men at det maa have været før Karolingerne, derom kan der ikke godt være Tvivl; og hvorledes kan det da rent kronologisk hænge sammen med dette danske Lenssystem, hvorledes kan dette passe med, at det eneste Lensvæsen, som Forf. synes at anerkende i Udlandet, er opstaaet i 8. Aarh., langt borte fra Danmark og Kong Frodes Lande? Dr. Holbergs Skrift har intet Svar.

Naar man saaledes allevegne savner Svarene paa de Spørgsmaal, man først og fremmest skulde vente rejste i en Særundersøgelse om danske Len, bør Forklaringen derpaa maaske ene søges i Forfatterens ejendommelige Karakter og den skæve Maade, hvorpaa han er kommet ind paa hele Problemet; herom har jeg udtalt mig foran. Men man er dog ikke ret villig til at slaa sig til Ro dermed, og maaske kan der ogsaa gives en yderligere Forklaring.

I Historiegranskningens Opfattelse af Lensvæsenet er Aaret 1844 den store Epoke. Før dette Aar savnede man en klar Forstaaelse af Lensvæsenets Ejendommeligheder, og i Forbindelse dermed stod det, at man var ganske uklar over, naar det var opstaaet. Man talte om det som urgammelt; Tyskerne skimtede det i Tacitus' Fortællinger om de gamle Germaner, her hjemme nærrede Tyge Rothe og Vedel Simonsen ingen Tvivl om, at det allerede fandtes i den nordiske Oldtid, og de var til-

højelige til at mene, at det havde sit egentlige Hjem hos os. Saa udkom i 1844 samtidig to banebrydende Skrifter af Waitz og Sybel, og derved fastsloges det negative: Lensvæsenet er ikke urgermansk, det findes end ikke endnu i Folkevandringsrigerne, og det positive: dets Hjem er Karolingerriget og dets Udviklingstid er Karolingertiden. Dette kronologiske Resultat har siden staaet fast og uomstridt. Man har været meget uenig om, hvorledes Lensvæsenet udviklede sig; men om Tiden for dets Opstaaen ligesom om Stedet derfor har der siden ikke hersket Tvivl.

Lige i de sidste Aar har der i Udlandet vist sig en interessant Svingning i Opfattelsen af, hvilke Momenter der gjorde sig gældende ved Lensvæsenets Fremvækst. Medens man før Aaret 1844 havde set Lensvæsenet i den nærmeste Sammenhæng med den oldgermanske Hird (*comitatus*), var jo denne Sammenhæng nu kronologisk blevet klippet over, og efterhaanden kom man længer og længer bort fra al Tanke om, at der var nogen Forbindelse mellem Lensvæsenet og Oldgermanernes Samfundsforhold og Karakter, ja den tyske Jurist Roth betegnede endog Lensvæsenet som absolut anti-germansk. Mod dette har der i Halvfemserne rejst sig vægtige Stemmer, og især har den store Retshistoriker Brunner gjort kraftigt gældende, at det Troskabsforhold, der i Lensvæsenet findes mellem Lensherre og Vassal, er det samme, som allerede viser sig mellem den germanske Høvding og hans Hirdmand. For mit Vedkommende har jeg glædet mig meget over at se denne Betragtning fremtræde; selv var jeg allerede midt i Firserne kommet langt bort fra den da næsten eneherkende Tanke om Modsætningen mellem Feudalismen og alt germansk

og havde netop betegnet Troskabsforholdet som det egentlig bærende i Lensvæsenet og som stammende fra Germanerne ¹⁾. Jeg var ikke naaet til ganske samme Forstaaelse, som Brunner senere fremsatte; medens denne mener, at selve den gamle Hird har holdt sig hos Frankerne fra Oldtiden og ned til Karolingerne, omend under vekslende Navne, og umiddelbart er vokset over i Lensvæsenet, tror jeg ikke paa en saadan, ganske umiddelbar Forbindelse; jeg ser ikke rettere end, at Hirden er gaaet under hos Frankerne længe før Karolingerne, men at saa lignende Institutioner paa ny er vokset frem, byggede paa det samme Troskabsforhold, der viste sig i Hirden. Herpaa skal jeg dog ikke komme nærmere ind; det væsentlige er, at man nu atter betoner, at der er et indre Slægtskabsforhold mellem Lensvæsenet og gamle germanske Forhold.

Dr. Holberg omtaler i sit sidste Skrift det her berørte Omsving i den europæiske Opfattelse af Lensvæsenets Tilblivelse, og han er overbevist om, at man derved er inde paa den rette Vej. Det er vel gaaet ham lige som mig; begge hjemmehørende i et Land, hvor den gamle Hird har levet længer end noget andet Sted og hvor den har affødt Institutioner, der har flere Lighedspunkter med de feudale, maatte det falde os lettere end nogen anden at faa Øje for Ensidigheden hos dem, der nægtede al Forbindelse mellem Feudalismen og Germanerne. Men det synes, at Dr. Holberg har forset sig paa Rækkevidden af den Svingning, der

¹⁾ Jeg fremsatte denne Opfattelse i en Forelæsning 1886; den ligger ogsaa til Grund for Fremstillingen i min Oversigt over Middelalderens Historie I, der første Gang udkom 1891. Sml. ovfr. S. 252.

herved har gjort sig gældende. Der dæmrer rundt om i hans Skrift, forekommer det mig, en Tanke om, at Lensvæsenet i Virkeligheden hænger saaledes sammen med de urgermanske Forhold, at det selvstændigt kan vokse frem hos ethvert germansk Folk, ikke behøver at fremkomme ene som et Laan fra den i Frankerriget opvoksede Feudalisme. Ud fra en saadan Baggrund kan man ikke blot forklare sig Enkeltheder hos Dr. Holberg som dette, at han kan tro paa et dansk Lenssystem under Sagukongen Frode, men ogsaa meget af det, der synes saa underligt i hans Skrift, dette, at man aldrig faar at vide, naar og hvorledes Lensvæsenet er kommet til Danmark, den stærke Betoning af, at hvert Land har sit Lensvæsen, der kun kan forstaas ud fra Landet selv, den bestemte Nægtelse af, at der er noget fælles og til Grund liggende i det europæiske Feudalsystem, ja Underkendelsen af, at et saadant overhovedet eksisterer. Den Sympathi, hvormed Forf. omtaler ældre Forfattere som Vedel Simonsen, kunde jo ogsaa pege i denne Retning.

Jeg skynder mig at tilføje, at hvis der dæmrer saadanne Tanker hos vor Forfatter, saa er de sikkert ikke blevet ham selv klare; tværtimod vedkender han sig jo udtrykkelig, omend kun i Forbigaaende, den almindelige Opfattelse af, hvor og naar Lensvæsenet er opstaaet, og hvorledes det er det frankiske Lensvæsen, der breder sig rundt om i Europa. Sikkert er det ogsaa, at de videregaaende Tanker, som jeg tror at føle gennem Holbergs Fremstilling, ingenlunde kan forsvares ud fra den sidste Svingning i Opfattelsen af Lensvæsenet. Naar man i Tiden siden 1844 var kommet til at paastaa, at hverken den personlige Side af Lensforholdet, Troskabsforholdet eller Vassaliteten, eller dets reale Side, Lenet

(*beneficium, senere feudum*), stammede fra Oldgermanerne, saa gaar vel de nyeste Meninger ud paa, at der virkelig er en Traad mellem Troskabsforholdet og den germanske Hird. Men hverken Brunner eller nogen anden er derved ført til at nægte, at Lensvæsenet som saadant først er opstaaet langt senere, opstaaet paa et bestemt Sted og derfra bredt videre ud. Vassaliteten er kun Lensvæsenets ene Halvdel; den anden Halvdel stammer fra anden Kant, og først da begge Dele gled sammen i Karolinger-tiden, ja saa har vi Lensvæsenet.

I 1886 udtalte Dr. Holberg: „Der er ikke Tvivl om, at der i Danmark har været Vassalitet, og det synes, som om vi ogsaa til en vis Grad har haft Feudalitet“. Naar man mindes, at Forfatteren allerede da stadig talte om Len og Lensmænd i Danmark, er denne Sætning meget betegnende. Han er ikke helt vis paa, at vi har haft Feudalitet; det maa da, synes det, være den sikkert tilstedeværende Vassalitet, hvorefter han føler sig berettiget til at tale om Lensvæsen. Man vil se, hvorledes dette passer godt sammen med de Tanker, som jeg bilder mig ind at skimte bagved Dr. Holbergs sidste Skrift. Imidlertid, jeg gentager det, maaske er det en ren Indbildning af mig, og sikkert i det mindste, at Tankerne endnu ikke er saaledes udformede, at man kan drøfte dem. Vi maa i Overensstemmelse med den Opfattelse af Feudalvæsenet, der har hersket siden 1844 (og derunder ogsaa medregnet de sidste Aars Forfattere), have Lov til at gaa ud fra, at Vassaliteten kun er den ene Halvdel af Lensvæsenet, og at det, hvor man kun træffer denne, er vildledende og uforsvarligt at tale om Lensvæsen i dette Ords europæiske Mening.

Om det ved hvad her sidst er sagt, er lykkedes mig

at kaste noget Lys over Dr. Holbergs Skrift og Opfattelse, er tvivlsomt; sikrere haaber jeg, at de fremførte Betragtninger kan hjælpe til fuld Klarhed over den Udvikling, der er skizzeret i det foregaaende Afsnit. Man vil bedre forstaa Lighedspunkterne mellem dansk (og engelsk) Udvikling paa den ene Side og saa fransk-tysk feudalt System paa den anden Side. Man vil fatte, at den danske Herremand dog paa en vis Maade er i Slægt med den feudale Vassal, fordi begge i sidste Instans bygger paa det oldgermanske Troskabsforhold mellem Fyrste og Mand; man vil modsat fatte, at det netop er saa højest oplysende for europæisk Statsudvikling, at den danske Herremand aldrig bliver til Lensmand, men ene og alene Fyrstens edsvorne Mand. Man vil ogsaa kunne skimte, at den Udvikling, som den danske Ombudsmand undergaar, idet han bliver den krigerske Slotsfoged, i Virkeligheden kan kaste Lys over, hvorledes den frankiske Konges Embedsmænd mange Aarhundreder før voksede ud til at blive feudale Lensmænd, og paa den anden Side klarere forstaa det ejendommelige Forhold mellem det hele europæiske Lensvæsen og saa det, man i Danmark siden kaldte Lensvæsen.